

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2014. március
XXI. évfolyam 1. szám

Ez a kép, egy sorozat részeként, valamikor ezerkilencszáznegyvennyolc őszén készülhetett a Lőrincz utcai Ugró-házban.

Gyula bácsi, erősen túl a nyolcvanon, már betegsége tudatában, akar még egy emléket hagyni magáról az utókornak. Felöltözik hát, felölti egykor elegáns öltönyét, fehér ingéhez halványlila nyakkendőt választ, hozzávaló díszszebkendőt, bajusza, frizurája, mint mindig, makulátlan. Felesége, Reizich Aranka – kivel ötvenöt éve esküdtek örök hűséget, s kinek huga az ő öccsének nyújtotta kezét egykor – mélyzöld selyemruhát ölt, kedves gyöngysorát hozzá. Nem tudjuk, ki készítette a felvételeket, de profi fényképész volt, az biztos.

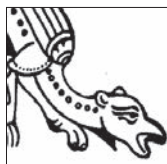
Megkomponált, művészi képek ezek, a beállítások, a fények igazi fotográfusra vallanak. Elegancia, békesség és némi rezignált fáradtság érződik a képekről, egy sokat megélt emberpár tekint itt reánk, és tekint vissza egy hosszú, kalandos út végén az együtt töltött évtizedekre. Ez itt, mely az ügyvédi dolgozószobában készült, felvonultatja a pálya minden kellékét, rekvizitumát, a többi, mely a kertben, inkább az idős párra fókuszál.

Ugró Gyula egy év múlva, nyolcvanöt éves korában hal meg, az utcát már Mónus Illésnek hívják, de Újpest még díszsírhelyet ad nagy fiának, aki harminc éve köszönt el a hatalomtól, de hatvan éven át szolgálta városát. □

Jolsvai András

Pillanatok a polgármester elleni vizsgálatból (1911–'12)

„[...] az 1911. évi városi költségvetés tárgyalásával Dr. Ugró Gyula polgármester a költségvetésben a munkás-gymnazium segélyezésére felvett 200 korona szubvenciót 3000 koronára emelte fel. [...] A munkás-gymnazium azonban legkevésbé járt az óhajtott eredménnyel. A beiratkozott 100-120 munkás közül már a második-harmadik héten alig jártak nyolc-tizen, sőt volt olyan óra, hogy a növendékek meg sem jelentek. Rövid kéthónapi előadások után már be is kellett szüntetni egyes tantárgyakat. [...] Feltétlen érdekel tehát mindenkit, hogy a polgárság nehéz adófillérjeiből kiutalt 3000 korona miként lett a munkásoktatásra fordítva.” (Ujpest és Vidéke, 1911. március 12.)

„Tagadhatatlan tény, hogy Ujpest polgárságának többsége függetlenségi elvű. Tagadhatatlan tény, hogy dr. Ugró Gyulának Ujpest közvéleményére döntő szava van. Tagadhatatlan és köztudomású tény továbbá, hogy dr. Ugró Gyula mióta mint polgármester a város élén áll, minden pártpolitikai mozgalomtól távol tartja magát.” (Ujpest, 1911. június)

„Ismételésbe bocsájtkozunk, amikor megállapítjuk, hogy a városi képviselőtestület többsége, a megindult személyi harc közepette tárgyilagos tudott lenni s Ugró Gyulával szemben a nyugdíjazás tényével azon elismerésnek adott kifejezést, mely csak speciell Ugró Gyulának a város fejlődése és nagygyá tétele előfeltételei megteremtőjének juthatott osztályrészül.” (Ujpest, 1911. november 19.)

„A kilences bizottság megállapította, hogy a Fries-telek, a gimnáziumi telek, a kövezés, az új vágóhíd szükségleteire a város 2400000 K 50 év alatt letörlesztendő kölcsönt vett fel a Pesti Első Hazai Takarékpénztár, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és Magyar Jelzálog Hitelbanktól. A kövezésre szánt 1200000 korona a belügyminiszter rendelkezése szerint, csakis 25 évre felveendő kölcsön lehetett volna. A belügyminiszternek ezt a

rendelkezését a polgármester nem hirdette ki a közgyűlésen, eltitkolta és a 25 éves kölcsönt 50 évre vette fel a város. Ez már súlyos hanyagság és mulasztás, elkövetője: Dr. Ugró Gyula polgármester.” (Ujpesti Hirlap, 1912. május 5.)

„Mulasztásnak és szabálytalanságnak tartja a 9-es bizottság, hogy 1. A költségvetési hiteleket önkényileg túllépték. 2. A költségvetési fix tételek évenként fizetve nem lettek. 3. A költségvetésileg megállapított közpénztári szükségletek képviselőtestületi határozatok nélkül más alapból fedeztettek. 4. Képviselőtestületi és törvényhatósági engedély nélkül az alapokból kölcsönök vétettek. 5. Utielőleg elszámoltatása késedelmesen történt. 6. Tanácsi határozmányok nélkül polgármesteri utalványozások történtek. 7. A jegyzői nyugdíj járulékok késedelmes szállítása miatt egyes tisztviselők anyagi károsodásnak lettek kitéve. 8. A számadási könyvekben az évi forgalom nem teljesen követeltetik, a főkönyvek lezárva, a hátralékok átvezetve nincsenek. 9. A járdasegély, csatorna és aszfalt járulékok behajtása a számvevőség által nem eszközöltetett kellő erélylyel és ennél fogva egyeseknél e címen tetemes indokolatlan hátralékok állanak fenn. 10. A számadások és vagyonelektárak ismételt ispáni sürgetés dacára nincsenek összeállítva és így a képviselőtestületnek 1909. évtől kezdve a vagyon ellenőrzése lehetetlenné vált. 11. Fizetési előlegek a szervezési szabályrendelet rendelkezéseinek teljes figyelmen kívül hagyásával zajlottak. 12. Az 1906. és 1907. évi számadásokat jóváhagyó törvényhatósági határozatokban adott utasításokat dacára ismételt alispáni rendelkezéseknek elég téve nincsen. 13. Az 1909. évi számadási főkönyvből megállapított az, hogy a számvevőség teljesen önkényesen egy »költségvetés keretén kívüli« címet nyitott és ide könyvelte a 2189.21 koronát kitevő utazási és tanulmányi költségeket és erre könyveltetett még újabb 5675.02 korona összeg is.” (Ujpesti Hirlap, 1912. május 26.) (Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
DR. DERCE TAMÁS jogász,
történész
FORGÁCS ANDRÁS okl. gépészmérnök
FORGÁCS GÁBOR gépészmérnök
HÉTVÁRI ANDREA költő, író
HIRMANN LÁSZLÓ tanár
gimnázium-igazgató
JOLSVAI ANDRÁS író, szerkesztő
KADLECOVITS GÉZA helytörténet-
kutató
DR. KRISKA GYÖRGY egyetemi
adjunktus, tudományos főmunkatárs
(ELTE, MTA ÖK Duna-kutató
Intézet)
LŐRINCZ RÓBERT könyvtáros
SZÖLLŐSY MARIANNE helytörténeti-
gyűjtemény-vezető

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2014. március
XXI. évfolyam 1. szám

Ugró Gyula dolgozószobájában (részlet)

-
- 1 JOLSVAI ANDRÁS *Ugró Gyula képe*
-
- Múltidéző**
- 2 *Pillanatok a polgármester elleni vizsgálatból (1911–'12)*
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
-
- Tanulmány**
- 4 DR. DERCE TAMÁS *Dr. Ugró Gyula kártyavára, 1. rész*
-
- Közlemények**
- 8 LŐRINCZ RÓBERT *A magyar lóidomítás egyik bölcsője, Káposztásmegyer 1852–1906, 1. rész*
- 11 HÉTVÁRI ANDREA *Újpest sajtótörténete, 3. rész: Újpest és Vidéke*
- 13 HIRMAN LÁSZLÓ *A Dessewffy utca és hajdanvolt hírneves lakói*
- 15 KADLECOVITS GÉZA *Újpest az I. világháborúban*
- 17 FORGÁCS ANDRÁS *Ki volt Forgács Vilmos? 1. rész*
- 21 FORGÁCS ANDRÁS *Forgács Gábor*
- 21 FORGÁCS GÁBOR *A Gyár (részlet)*
- 23 DR. KRISKA GYÖRGY *Miért pusztul az újpesti Farkas-erdő? 1. rész*
-
- Híres újpestiek**
- 26 HIRMAN LÁSZLÓ *Selényi Pál*
-
- Interjú**
- 29 SZÖLLŐSY MARIANNE *Tizenhat évesen csak egy borzalmas kalandnak véltem...*
-
- 32 **Helytörténeti hírek**

DR. DERCE TAMÁS

Dr. Ugró Gyula kártyavára, 1. rész

1911 nyara mozgalmas napokat hozott Újpestnek.¹ A hús halálos áldozatot követelő kolerajárvány épp hogy véget ért.² A polgárok háborogtak a várost mind jobban ellepő szemét miatt, s még inkább a polgármester által bevezetett köztisztasági adó, vagy – ahogy a közvélemény elnevezte – a szemétadó ellen. Több mint ezerhatszáz szavazati joggal rendelkező újpesti polgár írta alá a tiltakozó ívet, ami a szavazásra jogosult polgárok többségét jelentette.³ A vármegye is háborog és nem is olyan nagyon csendesen. Dr. Fazekas Ágoston alispán sürgős jelzéssel ellátott leiratában vonja kérdőre a polgármestert⁴. A járványkórház építésére⁵ miért nem hirdettek pályázatot? Megépítése után, a deszkából épített pavilonok átalakítási költségeiről miért nem szavazott a testület? Ki engedélyezte az István tér kövezését? S egyáltalán, miért nem küldik a törvénynek megfelelően a vármegyei jóváhagyást igénylő testületi döntéseket azonnal,⁶ s miért csak hónapokkal később? Az Újpesti Figyelő július 30-án enyhe gúnyal beszámol a polgármester veregyházi autós kirándulásáról, amikor is a négyfős társaság a mogyoródi bor hatása alatt szerencsés kimenetelű balesetet szenvedett,

autójukkal árokba borulva.⁷ De ez a nap nem csak e baleset miatt volt nevezetes, hanem arról is, hogy a megye sürgetésének hatására végre elkészült az 1908-as év városi zárszámadása három év késéssel.⁸ A nyár egyebekben csendesen telt.

1911 szeptemberének vége felé dr. Ugró Gyula megbeszélésre hívta Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye⁹ újpesti törvényhatósági bizottsági tagjait.¹⁰ A polgármester az országos politikai helyzet miatt hívta össze a megbeszélést, nem is feltételezve, hogy személyére nézve milyen következményei lesznek a találkozásnak.

1911-ben a gróf Tisza István vezette Nemzeti Munkapárt alakított kormányt, amely párt, az 1910-es választásokon elsőprő győzelmet aratott¹¹ az előző koalíciós kormány, illetve pártszövetség¹² felett.

7 A cikkből megtudjuk, hogy a város tulajdonában ekkor négy autó volt. ÚHGy, mf 126. db.

8 Az 1886. évi XXII. tv. (a továbbiakban: Községi Törvény, azaz KT) 56. §-a szerint, a zárszámadást a tárgy évet követő tavasszal el kell készíteni. A 23. § rendelkezésének megfelelően érvényességéhez – miként minden olyan döntéshez, amely a város vagyonát bármilyen módon érintette – a vármegye jóváhagyására volt szükség. A fent felsorolt esetek mind törvényt sértettek.

9 Az 1886. évi XXI. tc. alapvető változást jelentett a korábbi megyei közigazgatás rendszerében, s bár bizonyos elemeit meghagyta a feudális közigazgatásnak, azt mégis a polgári társadalmi rend követelményeire igazította. A vármegye legfőbb döntéshozó szerve változatlanul a vármegyei közgyűlés volt, amelyet a törvényhatósági bizottság, azaz a volt megyei közgyűlés képviselt. A nemesi vármegye és a polgári vármegye alapjában különböztek egymástól. A feudális megyei közgyűlés (congregatio generalis) összetétele a rendi előjogokon alapult, azaz tagjainak elsőprő többsége mintegy „beleszületett” a közgyűlésbe (nemesek). A polgári vármegyei közgyűlés tagjainak fele választás révén lett tag, míg a másik fele a vármegye legtöbb állami adót fizető személyeiből került ki. Ez utóbbiakat nevezték viriliseknek. Amikor tehát vármegyei törvényhatósági bizottságról beszélünk, egyben a vármegye közgyűléséről beszélünk. Emellett természetesen más különbségek is vannak, ezek azonban a jelen írásnak nem tárgyai.

10 Pest vármegye törvényhatósági bizottság tagjainak száma 600 fő volt, akiknek száma a törvény által meghatározott vármegyei tisztviselőkkel növekedett. E testületben 1911-ben 49 fő képviselte Újpestet. A virilisek jegyzékét évente felülvizsgálták az adóképeség függvényében. Az újpestiek száma is évente változott, az egyik évben több volt, a következő évben akár kevesebb is lehetett, az általuk fizetett állami adó mértékének arányában. Az újpesti képviselőtestület létszáma a községi törvény szerint 200 fő volt. Ehhez jöttek még a törvényben meghatározott előjárósági tagok. Ez a létszám 1911-ben 229 volt.

11 A Munkapárt 258, az Apponyi–Kossuth féle Függetlenségi Párt 55, Justh Gyula pártja 41, párton kívüli függetlenek 10, Katolikus Néppárt 13, a nemzetiségek 8, a Nagyatádi István Béla Országos 48-as Függetlenségi Kisgazdapártja 3 képviselővel rendelkezett.

12 A pártszövetség a kormányalakításra vonatkozott. Ellenzékként azonban sok esetben, nemcsak a parlament üléstermében, hanem a helyhatóságokban, s így Újpesten is előzetesen egyeztetve, közösen léptek fel.

1 Újpest nevét a korabeli dokumentumokban hol rövid u-val, hol hosszúval írták. Az Újpesten keletkezett iratokban rövid u, míg például a vármegyei iratokban hosszú ú-val szerepel. A szó szerinti idézetekben, korabeli intézménynevekben minden esetben az eredeti írásmódot közzöljük, minden más esetben a mai írás szerint hosszú ú-val. Az idézeteket szó szerint és az akkori helyesírásnak megfelelően közöljük, még akkor is, ha nyilvánvaló helyesírási hibákat tartalmaz.

2 A város hangulatát jelentősen befolyásoló kolerajárvány megfékezésében jelentős szerepe volt dr. Fagyas Gyulának. Fagyas Gyuláról lásd: Újpest Lexikon (továbbiakban UL), Kossuth Kiadó 2002.

3 A szavazásra jogosultak száma Újpesten 3183 volt. Köztisztasági adót a háztulajdonosoknak kellett fizetniük. Aki háztulajdona után bármely jogcímen adót fizetett, az szavazati joggal rendelkezett. A tiltakozás eredményeként az új adó mértékét csökkentették. Egy alispáni leirat csak 1912. december 31-ig engedte beszédését, ezt meghosszabbították, azután a háború forgatagában megmaradt. Bevezetése nem növelte Ugró népszerűségét. Újpesti Figyelő (továbbiakban UF) 1912. 02. 25., Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény (továbbiakban ÚHGy), mikrofilm (továbbiakban mf) 126. db.

4 UF 1911. 07. 30., ÚHGy, mf 126. db.

5 Nem azonos az 1932-ben megnyílt járványkórházzal. Az alispán leiratában említett járványkórház a régi temető mellett fából épített és néhány barakkból álló kórház volt.

6 1886.: XXII. tc. 27. §.

A Khuen-Héderváry Károly munkapárti kormány és az ellenzék közötti belpolitikai ellentétek két kérdéskörben jelentek meg. Az egyik a véderő-törvényjavaslat, a másik a választójogi reform¹³ kérdése volt.

A véderő törvényjavaslat szerint a Magyarországra eső újonclétszám több mint 40 000 fővel, a katonai kiadások összege 125 millió koronával emelkedik. Az ellenzék a hadsereg fejlesztését ugyancsak szükségesnek tartotta, ám azt egybe kívánta kötni a választójog reformjával.¹⁴ Mivel a kormány e két kérdést nem volt hajlandó összekapcsolni, az ellenzék a technikai obstrukció fegyveréhez nyúlt 1911 júliusától, s ebben főleg a Justh párt jeleskedett.¹⁵

A politizáló közvélemény – emlékezve a koalíciós időkre – sem az obstrukcióval, sem az ellenzéki pártokkal nem szimpatizált. A Munkapárt 1910-es kétharmadot meghaladó győzelméhez a Wekerle Sándor vezette ún. koalíciós kormány „tevékeny közreműködése” kellett. Az egyik újpesti lap vezércikkében az ellenzék obstrukciójáról többek között a következőket írta:

„Szégyenletes boldogság ült az ellenzék arcán, mikor azt látták, hogy ostobaságokkal sikerült agyoncsapni és eredménytelenül befejezni egy munkanapot. [...] A kormány megindokolja érvekkel, argumentumokkal a maga álláspontját, tegye ezt az ellenzék is. [...]

És ha egy kormány a poklok fenekéről kerülne is elő, azt is szívesebben látnók, mint a nemzetcsaló, szemfényvesztő, saját bűneibe fült koalíciós politikusokat.”¹⁶

Ugyanez a lap egy héttel később az obstrukció indokát is közli: „A hétfői nap, világosságot vetett az újból koalizált elemek politikai törekvéseire. E napon – színleg – a Munkapárt egy tagja által tett nyilatkozat behatása alatt ezek¹⁷ az urak megfeledeztek

az óvatosságról, elfeledték magukat továbbra is takargatni az általuk uzurpált¹⁸ hazafias lepellel s a kitört düh és indulat hevében bemutatták magukat igazi valóságukban.

Mi történt hát a hétfői ülésen?

Egy a pártjukra – az ország igazi érdekeitől eltekintve – sérelmesnek tartott nyilatkozatra kijelentették ezek az urak, hogy ha ez a személyes sérelem nem orvosolható, a technikai obstrukció fegyverét viszik be a megindult parlamenti harcba.”

És még egy írás e lapból: „Mi lesz az ország dolgaival képviselő urak? Mi lesz a hasznos belügyi, közoktatásügyi, földművelés- és kereskedelmi ügyi kérdésekkel, melyek mind ott kísértetnek a levegőben s várják a megoldásukat? Mi lesz mindezekkel? [...] Az ország képviselőháza már azon a ponton áll, hogy az ország fejlődésének akadályát képezze s jelen állapotában és berendezésében valóban a hasznos munka és haladás kerékkötője.”¹⁹

A helyhatóságokról szóló 1886. évi XXI. törvény a vármegyék részére lehetővé tette, hogy országos ügyekkel foglalkozzanak, azokat megvitassák, álláspontjukat egymással közöljék, a kormánnyal, sőt a törvényhozás bármely házához közvetlenül felterjeszthessék.²⁰ A magyar történelemben hatalmas hagyománya volt a megyék politizálásának, s ez a jogszabályhely e történelmi hagyományt vitte tovább, még akkor is, ha az 1867-es kiegyezéssel a vármegyék politikai jelentősége lényegében megszűnt. Jogi értelemben Újpest, mint rendezett tanácsú város a községekről szóló 1886. évi XXII. törvény hatálya alá tartozott. Eljárásjogi kérdésekben a helyhatósági törvényt bizonyos rendelkezéseit is alkalmazniuk kellett a községeknek. A községeknek, nagyközségeknek, rendezett tanácsú városoknak, a politizálás jogát nem rögzítette ugyan a törvény, de nem is tiltotta el attól őket.

Csanád vármegye és Versec²¹ törvényhatósági joggal felruházott város a vármegyékhez, illetve a törvényhatósági joggal ren-

13 A választójogi reform a Justh Gyula vezette párt célkitűzése volt, s általános, teljes titkos választójogot követelt.

14 Az Újpesti Hírlap (továbbiakban UH) 1912 júniusi száma arról ír, hogy Magyarországon a választásra jogosultak száma 1 069 289. Az ellenzéki javaslat alapján ez a szám 2 909 616 főre emelkedhet. Az ország lakosainak száma 18 millió volt. ÚHGy, mf 137. db

15 A technikai obstrukció a házszabály adta lehetőségek (pl. név szerinti szavazás, a tárgyhöz nem tartozó, több órán át tartó felszólalás) kihasználásával az érdemi tárgyalás és döntés megakadályozása. Bánffy Dezső miniszterelnök 1899-es bukásában nagy szerepe volt a Justh Gyula által vezetett obstrukciónak.

16 UF 1911. 07. 16., ÚHGy, mf 126. db.

17 Mármint az ellenzéki urak.

18 Latin, jelen esetben: birtokolt.

19 UF 1911. augusztus 20., ÚHGy, mf 126. db.

20 1886. XXI. tc. A törvényhatóságokról (továbbiakban T) 2. §.

21 A mai Vajdaságban fekszik. 1910-ben feleannyi lakosa volt, mint Újpestnek, s azok többsége német nemzetiségű volt.

delkező városokhoz²² átiratot küldtek, hogy azok élve a törvényben biztosított politikai jogokkal, az obstrukció elleni tiltakozásukkal forduljanak a képviselőházhoz.²³ Pest vármegye az ügyet október 9-re tűzte ki tárgyalásra.

És most vissza Ugró Gyulához. Ugró, aki maga is a vármegye törvényhatósági bizottsági tagja volt, természetesen ismerte mind a Csanád vármegye, mind Versec felirati javaslatát. A szeptember végi megbeszélésen nem kevesebbet kért, mint hogy az újpesti bizottsági tagok, a vármegye törvényhatósági bizottságának október 9-i ülésén, az obstrukció elítélése mellett szavazzanak.

Újpesten 1911-ben a képviselő testületben a Független 48-as²⁴ párt volt többségben, melynek újpesti alapítója, s egyben a helyi alelnöke²⁵ Ugró Gyula volt. Amikor arra kérte az újpesti vármegyei képviselőket, hogy szavazatukkal ítélik el az obstrukciót, akkor nemcsak, mint egy elefánt robbant be a porcelánboltba, hanem egy olyan ügy mellett tette le a voksát, amely a Függetlenségi Párt, azaz a saját pártja tevékenységének létét, értelmét, működési célját, a kormánnyal szembeni taktikáját kérdőjelezte meg, ítélte el. Magától értetődően merül fel kérdés, vajon mi vihette Ugrót e lépésre? A válasz kettős, annak ellenére, hogy mint Újpest oly sok ügyében, úgy jelen esetben sem lehet pontos választ adni a kérdésre. Egyszerűen azért, mert nem maradtak fent olyan dokumentumok, melyek a választ dokumentálhatóan megadnák,²⁶ de bizonyos tények valószínűsítik a választ. Íme: döntésében minden bizonnyal jelentős

szerepet játszott népszerűségének csökkenése. A helyi lapok folyamatosan háborogtak az utcák, terek koszos állapota, a rossz közbiztonság, a piacon uralkodó állapotok, nem is szólva bizonyos beruházások – melyekről később még szó lesz – miatt. A köztisztasági adó ellen pedig épp azok tiltakoztak, akik az újpesti képviselőtestület tagjait választották. A tiltakozó ívet 1600 polgár írta alá, azaz a választásra jogosultak több mint fele.²⁷ A köztisztasági adó léte, vagy nem léte tehát politikai kérdéssé vált.²⁸ Az Újpesti Figyelő 1911. június 25-i száma például az első oldalon, vastagon szedve, a következő címmel jelent meg hatalmas betűkkel: „Merénylet” majd alatta „a város lakossága ellen.”²⁹ tiltakozva a köztisztasági adó ellen. A szöveg további része is vastag szedéssel készült, s bár a cikk nem tölti ki az egész első oldalt, ott csak ez az írás található, ezzel is jelezte a lap, hogy milyen fontos ügyről van szó. A képviselőtestület üléseinek jegyzőkönyvét olvasva számtalanszor tapasztalhatjuk, hogy a polgármester, aki az ülések levezető elnöke volt, ingerületen, dühösen reagált kritikus megjegyzésekre. Szinte tapintani lehetett a jegyzőkönyvekből a testület jó néhány tagja és a polgármester közötti feszültséget. Az egyik pillanatban széksértés címén bírságot, majd a következő pillanatban megbocsát, elengedi a büntetést.³⁰ A feszültséget az is növelte, hogy a képviselők között volt olyan, aki egyben egy helyi lap főszerkesztője is,³¹ s a testületi vitákat lapjában tovább folytatta, bevonva ezáltal a nyilvánosságot a politikai vitákba.

A másik ok legalább ilyen racionális, s ez nem más, mint a város eladósodása. Újpest, az évek során több milliós hitelt vett fel és a törlesztőrészletek fizetése komoly mértékben terhelték a város költségvetését. 1911-ben, csak a nagyobb összegű kölcsönök³²

22 Az 1886. évi XXI. törvény cikk 61 vármegyét és 24 törvényhatósági joggal felruházott várost sorol fel. Különleges státusza volt Budapestnek, valamint Fiumének (ma: Rijeka).

23 A verseci átirat síkraszállt a községenkénti általános titkos választójog mellett is, s ugyancsak kérte a parlamenthez írandó feliratba e tárgy támogatását is. E kérdés taglalása tárgyunkhoz nem tartozik, egyébként a vármegye érdemi vita nélkül az ügyet irattárba helyezte. Dr. Ugró Gyula is érdektelenséget mutatott az átirat ezen részével szemben.

24 A Függetlenségi 48-as pártot gyakran csak 48-as pártként említik.

25 Elnöke Pohl Károly volt, rokona annak a Pohl Sándornak, aki 1938–39 között Újpest polgármesteri tisztét töltötte be. (Pohl Sándorra nézve lásd UL). Pohl Károly az újpesti 4. választókerület választott képviselője, egyben alelnöke volt az Újpesti Iparos Körnek, titkára az Újpesti Ipartestületnek, valamint jegyzője a Művezetők Országos Szövetsége újpesti egyesületének. (Újpesti Almanach 1914)

26 Az 1950-es évek elején a Budapesthez csatolt községek korábban keletkezett iratainak jó részét a Bazilika pincéjében raktározták. A Duna egyik áradása következtében feltörő talajvíz ezeket az iratokat megsemmisítette. 1911-ben a történet idején a következő helyi hetilapok jelentek meg: Ellenzéki Hírlap, Újpesti Hírlap, Újpest, Újpesti Napló, Újpest és Vidéke, Újpesti Figyelő. A hat újságból mindösszesen egy, az Újpesti Figyelő példányai maradtak az útókorra az 1911. június–decemberi időszakból.

27 Lásd 3. sz. lábjegyzetet.

28 A tiltakozás hatására az adó mértékét leszállították.

29 UF 1911. 08. 06., ÚHGy, mf. 126. db.

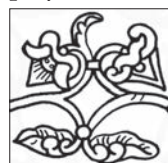
30 Uo.

31 Dr. Cserba Dezső például a képviselősége mellett többek között az Újpesti Figyelő főszerkesztője, egyben az Újpesti Demokrata Kör elnöke.

32 1911-ben nagyobb tartozásai a városnak: a Pesti Hazai Első takarékpénztártól 1897-ben felvett 1 805 000 korona, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól 1898-ban és 1889-ben felvett, összesen 52 000 korona, valamint három újpesti banktól 1909-ben felvett 2 400 000 korona kölcsön. Pm. Lev. IV 408-b PPSK. vm.

együttes törlesztési összege évi 166 500 koronát tett ki.³³ Ezeket a kölcsönöket főleg infrastruktúrafejlesztésre vették föl. Az összeg nagyságát jól mutatja, hogy például a város 1916-os háborús költségvetésében a kiadási összeg 2 373 376 korona volt,³⁴ s mindez egy olyan évben, amikor az árak a háború következtében mérhetetlenül megemelkedtek.³⁵ A 166 500 korona nagyságát talán jobban érzékelteti néhány „hétköznapi” adat. 1916-ban a városi alkalmazottak évi átlagfizetése 2000 korona körül volt. A kocsisok 8-900 koronát kerestek évente, az aljegyzők évi fizetése 1400-1800 korona volt, akárcsak az óvónők. A tűzoltók évi keresete beosztástól függően – kivéve a parancsnokot, a helyettesét és az újoncokat – 840-1900 korona. Egy férfinag ár 4, nadrág 20, egy cipő 35, egy vödör 7 korona. Mégegyszer hangsúlyozom, ezek a fizetések évi fizetések voltak. Az évi törlesztési részletek meghaladták például az egész évi köztisztasági kiadásokat (124 300 korona), vagy a közbiztonsági évi működési kiadását (124 500 korona).³⁶ Ezek a kölcsönök – mint már említettük – infrastrukturális beruházások megvalósítását célozták, s bizony felvételükkel nem minden képviselő értett egyet. Különösen a vágóhíd beruházását kísérte komoly averzió. Az az összeg, amit a képviselőtestület a vágóhíd megépítésére megszavazott, 600 000 korona volt. A végösszeg azonban az 1 000 000 koronát is meghaladta. A kettő közötti összeg különbö-

zetére a polgármester nem adott választ, sőt, a megyéhez sem terjesztette fel jóváhagyásra a különbözetet. Az 1886. évi XXII. törvénycikk 24. §. szerint ugyanis a rendezett tanácsú városok minden egyes vagyonnal kapcsolatos döntésüket jóváhagyás végett a közgyűlés döntését követő 30 nap elteltével azonnal fel kellett terjeszteni a megyéhez. Ugró Gyula ezt rendszeresen elmulasztotta. Az 1908-as zárszámadás például csak 1911-ben terjesztődött fel. Az 1909-es 2 400 000 koronás kölcsönt a város a közgyűlés döntése szerint 25 évre vette fel. Ugró a 25 évet önhatalmúan 50-re változtatta anélkül, hogy erre a testület felhatalmazta volna. Az István tér kövezési munkáját a megye nem hagyta jóvá, mert fel se került hozzá. A járványkórház építésére pályázat nélkül került sor.

Lemondását követően a vele szemben megfogalmazott vádakban – melyekről még szó lesz – egyértelműen az fogalmazódik meg, hogy Ugró

Gyula polgármester a jogszabályokat rendszeresen megsérti, a képviselőtestület tájékoztatását rendszeresen elmulasztja. Mindezek alapján csak rövid idő kérdése volt, hogy az ellenzéki, a parlamentben a kormány munkáját obstrukcióval lehetetlenné tevő Függelenségi Párthoz tartozó polgármesterrel szemben, aki a jogszabályokat rendszeresen figyelmen kívül hagyja, a kormánypárti vezetésű vármegye fegyelmi eljárást indít.³⁷ Ugró nem egyszerűen elfogadta Versec, illetve Csanád vármegye obstrukció ellenes felhívását, hanem kilépett a kormány ellenzékének szerepköréből, arra hívta fel az újpesti vármegyei törvényhatósági bizottsági tagokat, hogy ítéljék el az obstrukciót, s ezzel álljanak a kormány mellé. Ez egy olyan gesztus volt a kormány felé, amelyet a kormánypárti vezetésű vármegye akceptált, s a későbbiekben ennek több oldalról is határozott jelét adta.³⁸

(Folytatjuk...)

33 Uo.

34 A bevétel összege 1 510 229 koronát tett ki. A 863 147 korona hiányt pótdadóból kívánták fedezni. Uo.

35 Az áremelkedés mértékét mutatja Weisz Berthold levele, akinek „könyv- és papírkereskedő, nyomtatványszállító és könyvkötő műintézet”-e volt az István tér és Templom utca sarkán. 1916. május 12-én a város tanácsának a következőket írta:

„Tekintetes Ujpest r. t. város Tanácsa!

Van szerencsém tiszteletteljesen a következő árukra [...] állandó és naponként még mindig emelkedő árakra a háború előtti és a jelen emelkedést jelenteni. -

Papíráruk ...	300%	háromszáz	%
író gép kellékek.	150%	egyszázötven	%
Vegyí szerek	200%	kettőszáz	%
író kellékek és írószerek	50%	ötven	%
Borítékok	300%	háromszáz	%
Lemezkek	200%	kettőszáz	%
Könyv	300%	háromszáz	%
Keményítő	300%	– „ –	– „ –
Bőr	500%	– „ –	– „ –
Kőpor hártya előzék és céma	1000%	– „ –	– „ – (Uo.)

Munkabér 50%, drágasági pótlék 25%. A legtöbb cikk csak nehezen és igen sok utánjárás mellett szerezhető be és ez is okozza, hogy egyes cikkek drágábbak. Kiváló tisztelettel Weisz Berthold.”

(Az utolsó két dettó nyilván elírás) Pm. Lev. IV 408-b PPSK. vm.

36 Uo.

37 1911-ben a vármegye főispánja, Ráday Gedeon gróf, az alispán dr. Fazekas Ágoston. Mindketten Tisza-pártiak.

38 1915. november 4-én Ferenc József számtanácsosi címet adományozott Ugró Gyulának. A cím adományozását a kormánynak kellett javasolnia, nyilván nem minden helyi előzmény nélkül.

LŐRINCZ RÓBERT

A magyar lóidomítás egyik bölcsője, Káposztásmegyer 1852–1906, 1. rész

A magyar lóversenyzés megindulása után néhány évvel, 1828-ban jelent meg az ügy „élharcosának”, Széchenyi Istvánnak Lovakról című könyve, melyben a gróf – az angliai tanulmányútjain látottak alapján – felhívja a figyelmet a lovak versenyfelkészítését szolgáló ún. tréningtelepek („állandós Készítő Intézetek”) létrehozására. Ugyan az 1810-es évek végén is volt már néhány angol lóidomár az országban, majd később Széchenyiék is hívtak szakembereket a szigetországból, de ők csak egy-egy főúr szolgálatában álltak. A nyilvános idomár (public trainer), aki saját telepén több tulajdonos lovait készítette fel, itthon még jórészt ismeretlen foglalkozás volt. Az első „nyilvános” idomítóintézetet 1837-ben nyitotta meg

a brit John Nevin az Üllői úton, s ez után még több mint tíz évnek kellett eltelnie, hogy Magyarország két leghíresebb tréningközpontja, az Esterházyak alapította tatai- és a Károlyi birtokon létrejött káposztásmegyeri telep az 1850-es évek elején megkezdje működését.

Káposztásmegyeren a lovakkal való foglalkozás a falkavadászat kapcsán kezdődött, amikor 1831-től a terület birtokosa, Károlyi István gróf Angliából hozatott kopófalkával hódolt a vadászlovaglásnak a megyeri lankákon. A kopók irányítója, az angol Baldock, korábban Széchenyi István alkalmazásában állt. Amikor az 1830-as évek derekán e falka feloszlott, Káposztásmegyer környékén hosszú időre elhalkult a lódobogás zaja. A csend egészen 1852-ig tartott, amikor is a fent említett megyeri idomítótelep megkezdte működését.

A magyar lóversenyzés első évtizedeiben, egészen az 1800-as évek végéig, a versenylovak felkészítése az Angliából behívott szakemberek monopóliumának számított, így a káposztásmegyeri tréningezés története is szinte csak a szigetországból érkezett idomárokról szól. A megyeri telep létrejötte Thomas Benson nevéhez fűződik, aki a Lovaregylet és egy részvényes társaság segítségével nyitotta meg közidomító-intézetét a mai Főti út mellett, a Gazdasági Egyesület egykori elhagyott mezőgazdasági mintatelepén. A Lovaregylet, mely Károlyi Istvántól bérelte a földterületet, évenként 100 forint fizetést biztosított az angol idomárnak, aki a részvényesek lovain kívül minden jelentkező lovainak felkészítését vállalta. Bensont korábban az ürményi Hunyady grófok hívták Magyarországra zsokénak, neve 1844-ben szerepelt először a magyar versenyeredményekben. Rövidesen trénerként is a legnagyobbak közé verekedte magát. Káposztásmegyeren nevelt lovaival kül- és belföldön sikert sikerre halmozott, tucatnál is többször nyerte meg a

Thomas Benson (1820–1884)

legnagyobb múltú klasszikus versenyünket, a mai Derby elődjét, a „Nemzetit”.

A Benson-telep megnyitása után rövidesen Károlyi István is újra lovakat hozatott a környékre, megint a falkavadászat kapcsán. 1854-ben Hills falkár vezetésével Angliából jeles kopófalkát telepített át. A gróf Káposztásmegyeren ménest is tartott, melynek istállói a megyeri majorban voltak, mely ezidőtájt több lóárverés helyszínékként is szolgált.

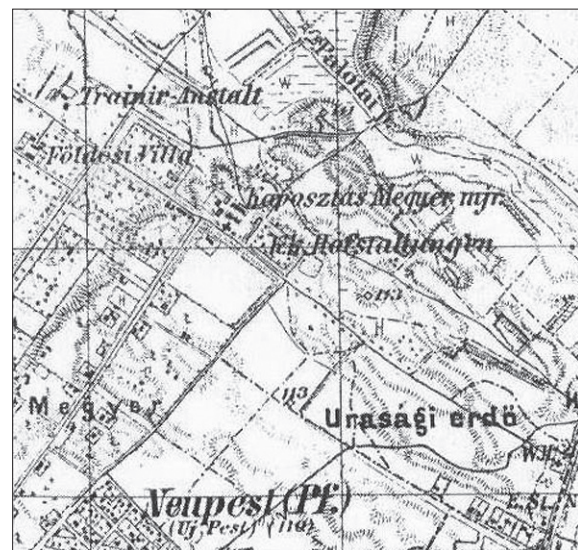
Thomas Benson intézete, mely a magyar lóversenyügy vezető szervezetének, a Lovaregyletnek egyetlen hivatalos idomítótelepeként szolgált – főleg az egyesület anyagi támogatásának köszönhetően – folyamatosan fejlődött. A versenybarátoktól kapott pénzből, valamint a Lovaregylettől felvett kölcsönből 1855 és '58 között több új, kényelmes istálló épült nem csak a Fóti úti telepen, hanem a palotai vasútállomás mellett is. Az 1860-as évek elején Bensonnál Eszterházy Pál herceg, Almássy György, Pálffy György, Hunyady József, Teleky Domokos és Zichy Pál grófok, valamint a legendás angol tréner, Robert Hesp lovai voltak edzésben. Hesp, aki később a halhatatlan emlékü Kincsemet trenírozta, 1859 decemberében a csáki kopófalka Fótra költözésével került Károlyi Istvánhoz. Ez a vadászszereg, Pesti Kopóvadász Társulat néven, az 1860-as évek elejétől 1866-ig vadászott rókára Robert Hesp vezetésével a káposztásmegyeri dombokon.

Esterházy Pál herceg 1862-ben küldte tréningbe Thomas Bensonhoz a belföldi lótenyésztés egyik leghíresebb kancáját, Waternymphet, ki később a verhetetlen Kincsemet hozta a világra. Benson legnagyobb sikerét Waternymph káposztásmegyeri felfedezésével és idomításával aratta. 1864 júniusában Esterházy Pál istállója feloszlott, s Waternymphet ifj. Esterházy Miklós gróf vette meg, ki másnap már tovább is adta Blaschkovics Ernőnek. Waternymph futásait 1865-ben fejezte be, ezután öt évig vadászlóként hordta tulajdonosát. Később Szentmártonkátára került, s 1874-ben adott életet Kincsemetnek.

Káposztásmegyer nemcsak a versenylovak idomításában vállalt úttörő szerepet, hanem a lófuttatások terén is. 1863. március 3-án itt zajlott Pest környékén az első nyilvános akadályverseny. A kora délután rendezett

viadalon a már fentebb említett Pesti Kopóvadász Társulat tagjainak, így ifj. Batthyány László, Festetics Pál, Károlyi Gyula, id. Szapáry Gyula, id. Szapáry Iván grófok, Blaschkovics Ernő és Semsey Lajos lovai indulhattak. Batthyány László és id. Szapáry Gyula kivételével a tulajdonosok ülték meg lovaikat, a starter gróf Széchenyi Gyula volt. A 15 akadályt tartalmazó, két és fél angol mérföld hosszú pályát Orczy Andor báró jelölte ki a Benson-féle közidomító intézet és a Károlyi major közelében, a mai Fóti út északi oldalán. A versenyre meglepően népes közönség érkezett, hintók, fogatok tarka csoportjai szállították a pesti előkelő világ tagjait, akik a célnál emelkedő dombocskáról figyelték a versenyt. Hatalmas taps fogadta id. Szapáry Ivánt, aki ugyan elsőként érkezett be Futár nevű sárga telivérjével, de mivel nyeregsúlyait a közeli erdőben (a mai Farkaserdő) elhagyta, a második, Mr. Kelly által lovagolt Menyecskét kiáltották ki győztesnek. A nyertes ló tulajdonosa Batthyány László volt. A győztesnek járó 400 forint értékű ezüst serleg a díjadó hölgyek bevéselt neveit viselte. Ezt követően, 1866-ig minden évben Káposztásmegyeren rendezték meg a pesti akadályversenyt.

1863 júliusában, hosszas előkészületek után, a közeli Fóton is megnyitotta kapuit egy nyilvános idomítótelep. Az angol Thomas Lowe (aki addig Károlyi István fóti istájlójában volt lovászmester) már 1861 januárjában

A káposztásmegyeri idomítótelep Trainir Anstalt megnevezésével egy korabeli térképen

is megpróbálkozott egy közidomító intézet felállításával, ám terve akkor megghiúsult. Most Károlyi és több főúr pártfogásával sikerült elindítania intézetét, így Pest mellett immár két tréningtelep működött.

1865 novemberében megtörtént az első váltás a káposztásmegyeri lóidomító intézet élén. Thomas Benson Rákospalotára költözött, ahol rövidesen szintén tréningistállót nyitott. A káposztásmegyeri telepet Joseph George Dockeray vette át. Fóton továbbra is Thomas Lowe idomított, s így az egymáshoz közel lakó három angol tréner versengése a legjobb eredményeket ígérte.

1866 és 1868 között a káposztásmegyeri közidomító intézet fejlesztésére a Lovaregylet több mint 2000 forintot biztosított, ám a telep, mely sokáig jó hírnek örvendett, lassan hanyatlásnak indult. Ennek oka leginkább a közidomár Dockerayben volt keresendő. Jó hírben állt ugyan, de trénerként nem rendelkezett azokkal a tulajdonságokkal, melyek a foglalkozásnál nélkülözhetetlenek. 1868-ra már alig volt néhány ló az istállóiban, s az egész intézet egy elhagyott és pusztuló hely szomorú benyomását keltette. Így még abban az évben a Lovaregylet vezetése Dockeray he-

lyére a fóti Lowe-t választotta a káposztásmegyeri telep élére.

Lowe az 1840-es években mint zsoké érkezett Angliából. Később Batthyány Kázmér gróf kisbéri vadászistállóját vezette. 1848 telén nagy bátorságról tett tanúbizonyságot, amivel megmentette a rábízott istálló lovait. A Buda felé vonuló császári seregeken hajtotta keresztül a ménest, az osztrák Lichtenstein herceg tulajdonának mondván azt. Az ellenség táborán így átjutva, a komáromi várban helyezte biztonságba a lovakat. A derék angol 1849-ben került Fótra Károlyi István szolgálatába előbb istállómasternek, majd trénernek.

Lowe vezetése alatt a káposztásmegyeri intézet újra virágzásnak indult, az épületeket és istállókat korszerűsítették, s a tréningpályát is felújították. 1870-ben Lowe-nál a Blaschkovics testvérek (Ernő és Miklós) lovai tréningeztek, s rövidesen csatlakozott az istállóhoz lovaival Batthyány Elemér és Sztáray János is.

1872-től újra a falkavadászat hódított a környéken, mely hosszú évekig az uralkodót, Ferenc Józsefet és Erzsébet királynőt is Káposztásmegyerre csábította.

(Folytatjuk...)

Falkavadászat az 1800-as években

HÉTVÁRI ANDREA

Újpest sajtótörténete, 3. rész: Ujpest és Vidéke

Az újpesti sajtó különböző csoportosulásai a századelőn fej-fej mellett haladtak az olvasók kegyeiért való versengés nemes küzdelmében. Az Újpesti Közlönnyel párhuzamosan több újpesti lap is jelen volt az olvasók mindennapjaiban. 1884. november 27-én jelent meg az Ujpest és Vidéke című hetilap, „társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi közlöny” első száma, melynek célkitűzése volt: „szív- és léleknevelő olvasmányt nyújtani”, valamint „első sorban, forrón szeretett édes anyánk a szép magyar haza és második sorban szűkebb hazánk, a hatalmasan fejlődő, Ujpest és vidéke javára akarunk működni egész odaadással, becsületesen, hiven, ernyedetlen szorgalommal és kitartással”. Naszluhác Ödön, felelős szerkesztő lelkesültségtől fűtött sorai talán különösnek tűnhetnek a mai olvasó számára. A lap rövidhíreit, tudósításait olvasva azonban kirajzolódik előttünk a századelő embere, aki hasonló nyíltsággal, odaadással írt és fogalmazott örömeiben, bánatában és elkeseredésében egyaránt. Naszluhác Ödönt, akit az újpestiek ügyvédként is ismerhettek, néhány hónap múlva Ladányi Emil követte a szerkesztői székben. A csütörtökönként megjelenő hetilap végén pedig megjelentek a titokzatos szerkesztői üzenetek. „Viola – Nagyon fellegzős. Törökmezey – Szives közreműködését továbbra is kikérjük. Nézzük, nézzük... – Papírkosárba vándorolt. Arabella – Hölgyek iránti udvariasságból nem közöltük. Fekete Maszk – Köszönjük, nem kérünk belőle. Don Carlos – Felvételét a hírlapírói tisztesség tiltja. Irányadással olvassa vezércikkünket. Száll a madár – Munkatársaink elegendően látják el lapunkat cikkeikkel. [...] Az öné gyenge. Jobbat várunk.” Valószínűleg soha nem tudjuk meg, milyen írások, tudósítások és hírek lehettek azok, amelyek ilyen egyértelmű elutasításban részesültek, s kik rejtőzhettek a re-

génybe illő jellegű és fedőnevek alatt. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy az akkori újpesti médiának nagyon is határozott elképzelése volt arra vonatkozóan, mit és hogyan szeretne közölni olvasóival. A szerkesztők egyaránt fontosnak érezték a hírlapírói tisztességet és a hölgyek iránti udvariasságot. Az újság rovatai között itt is kiemelt helyen szerepelnek a helyi hírek, a hirdetések, a közérdekű információk és felbukkannak az első viccek, „Adomák”. „Mily különbség van egy marokutya és egy fogorvos között? Az való, ez álfogakkal szerencsétlen meg.” Érdekes summatátát adja a meteorológiai statisztikának a következő rövidhír: „Rossz idő jár derék láb-beli készítőinkre nézve; az idén alig van sár s így nem romlik úgy a csizma és a czipő, mint a nedves, pocsolyás időben. – Hja! A mi egynek baj, másnak jó lehet.” Néhány lapszámmal később pedig azt is megtudhatjuk, hogy „Demmin németországi városkában pr. Pfeiffer egészségügyi tanácsos [...] a helybeli lapban hirdetést nyomtatott ki”, melyben kijelenti, a hideg idő beállta miatt a köszönés-

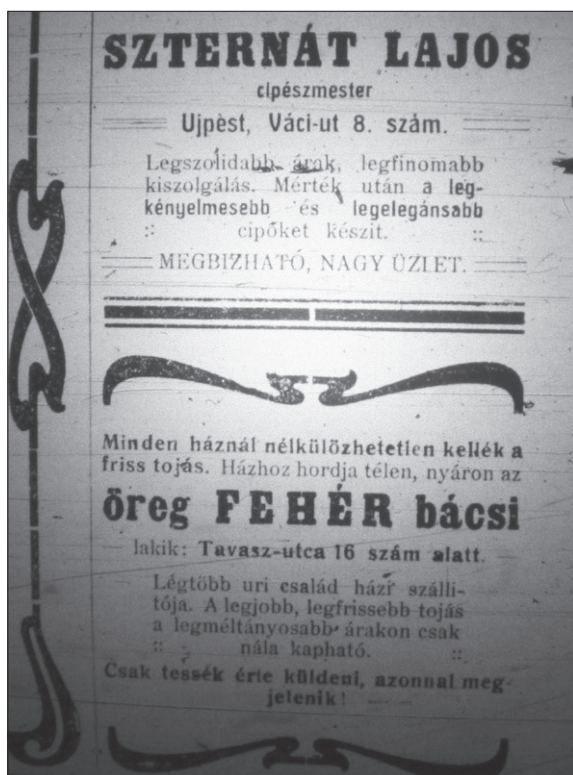

nek más módját javasolja, és nem ajánlja senkinek sem a kalap megemelését, míg ki nem tavaszodik. A kalapemelős üdvözlések bája minden bizonnyal a múlté, az időjárás azonban már akkor is gyakran beleszólt a városi közlekedésbe. „Lembergben f. hó 8-án a nagy szélvihar következtében kisiklott a Károly Lajos vasut 2-ik számú gyorsvonatának lokomotívja és két első kocsija.” Szerencsére „az utazók közül baja nem történt senkinek”. A híradások a korábbi gyakorlathoz képest próbálnak minél teljesebb képet adni nemcsak a helyiek, hanem Európa lakosságának, városainak hétköznapi életéről is. Ezekkel a törekvésekkel, célkitűzésekkel az „Ujpest és Vidéke” hetilap harmincegy évig működött. Ez idő alatt több szerkesztőváltáson is átesett. A szépirodalmi műfajok, hosszabb lélegzetű társadalmi és „közgazdasági” cikkek mellett egyre több frappáns rövidhírrrel, érdekességgel színesítette hasábjait, melyet a korabeli újpesztiek minden bizonnyal szívesen olvastak. A figyelmes szemlélő reggel, munkába induláskor megtudhatta például, hogy „Bizay az országszerte ösmeretes »báró«, ki a legmagasabb mágnási körökben otthonos volt, 91 éves

korában meghalt. Érdekes tudni, hogy ez a férfi eredetileg Figaró nemes mesterségét űzte. – Még halála napján feketére festette bajuszát.” Szórakoztató, már-már a bulvárba hajló, kedves történet bontakozik ki tárca formájában egy bizonyos Gyuláról, kinek orrán „egy nagy szemölcs vala, mely már bibircsóknak is beillett volna”, de Fortunának köszönhetően mégis sikeres házasságot köt az ötvenkét esztendőős Kakuváry Filomelia kisasszonnyal. Pállya Celesztin festőművészről – aki a Jókai utca 7. szám alatt lakott – pedig néhány soros „rendőrségi” hír közli, hogy betörő járt nála az éjjel, de a bátor művész „revolverrel kezében kisetett az udvarra” s a házfelügyelő segítségével elfogták a hivatlan vendéget.

Az egyre növekvő igényeknek megfelelően a hirdetés rovat is egyre inkább bővült. Számptalan cipész, nyomdász, ács, órásmester, hangszerkészítő kínálta portékáját „serkentő” óráját „legfinomabb lábbelijét” vagy szolgáltatásait a lap hasábjain. Nagyüzemi sorozatgyártás nem lévén, az egyedi készítésű termékeket kedves kiszolgálással, jó helyen lévő üzleteliséggel, árengedményekkel próbálták kelenőbbé tenni. Másfél évtizeddel később a hirdetések fele „munkásközvetítés”, a stílus még mindig szokatlan és kedves: „Egy jó házból való fiu, ki valamely középiskola legalább két osztályát sikeresen végezte, nyomdász-tanoncnak felvétetik. Vagner Jenő könyvnyomdájában, Ujpest, Lőrinc-utca 37. szám alatt.” Majd az 1909. szeptember 12. szám azt is hírül adja, hogy „Dr. Ugró Gyula polgármester két évi működésének elismerésére folyó hó 8-án délután diszközgyűlés volt a városházán. Utána este bankett a Horváth-féle vendéglőben. A tósztok egész serege dicsőítette a polgármestert”. A mindennapi betevő és a háztartáshoz szükséges dolgok beszerzése nem hipermarketekben, hanem gyakran „kézből kézbe” személyes házhozszállítással történt, hiszen „Minden háznál nélkülözhetetlen kellék a friss tojás. Házhoz hordja télen, nyáron az öreg FEHÉR bácsi – lakik: Tavasz-utca 16 szám alatt. Legtöbb uri család házi szállítója. A legjobb, legfrissebb tojás a legmértányosabb árakon csak nála kapható. Csak tessék érte küldeni, azonnal megjelenik!”

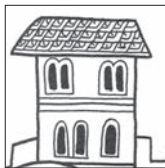
(Folytatjuk...)

Hirdetés az Ujpesti és Vidéke lapban

HIRMANN LÁSZLÓ

A Dessewffy utca és hajdanvolt hírneves lakói

Újpest kertvárosának egyik lehangulatósabb utcája az aradi vértanúk egyikéről, Dessewffy Arisztidről elnevezett utca. Végig illatos hársfák szegélyezik, amelyek telente fehér, tavasszal és nyáron zöld, ősszel aransárga alagútként borulnak az úttest fölé. A környék csupán a huszadik század elején épült ki. A terület birtokosa, Károlyi László gróf házhely-parcellázással foglalkozó irodát tartott fenn a József utcában. Hirdetése szerint villatelkeket is értékesített, igen előnyös részletfizetéssel, és az ígérettel: „a telkek telekkönyvileg azonnal átírhatók”. A terjeszkedő fiatal város, Újpest, a városközpont (a városháza környéke) és a váci vasútvonal (vasútállomás) közti területet igyekezett fejleszteni. Itt, a Vasút (ma: Görgey) út mentén, azzal párhuzamosan jelölték ki a kezdetektől Dessewffynek nevezett utca nyomvonalát, 650 méter hosszán. Öt méter szélességben határozták meg az úttestet, amely évtizedekig poros földutca volt. Kerámit szegélykövel határolták el az útszintből kiemelkedő járdatesteket. 635 méter hosszán csatorna-gerincezetéket ástak le az utca alá, 570 méter hosszú vízvezetéket építettek. 1911-re készült el ez a beruházás, és miután az elektromos hálózat betontuskókra szerelt, kátránnyal átítatott fa oszlopait is felállították, a terület a száz évvel ezelőtti fogalmaknak megfelelően összközművesítetté vált. Ekkor telepítették az első fasorokat gyorsan növvő akácból.

Az Újpestet ábrázoló 1915-ös térképen még csak az utca nyomvonala látható, ugyanakkor az egy évvel korábban megjelent Újpesti Képes Almachban már szerepel a név azzal a meghatározással, hogy az „Apponyi Fanny-tértől Virág-utcáig” húzódik. Előbbi a mai UMSZKI területe volt, utóbbi talán elírás, hiszen a Vasút utca túloldalán, déli irányban húzódott a Virág utca. 1914-ben a Dessewffy utcában mindössze két ház állt: a 31-es szám alatti tornyos sarokházban

Tolnay Sománé, a 38-as szám alatti épületben Rábl József lakott.

Az 1920-ban készült térképen már jól kivehető az utca, a Szent Imre utcától a Vécsey utcáig (korábban: Villasor) húzódó nyomvonala. Már ekkor megkapták nevüket a kereszttutcák, a Jósika, a Mikes és a Mikszáth utcák. Közülük csak a legelső viselt a szocialista évtizedekben más nevet, Szüdi György kommunista költő nevét. A két világháború közötti időszakban egymás után épültek a családi házak. Ezek közös jellemzője, hogy kivétel nélkül előkertes elrendezéssel tervezték azokat, azaz a házak ablakai sehol sem nyílnak közvetlenül a járdára, amint az Újpest régebben épült családi házas övezeteinek épületeire jellemző. Másik jellegzetesség, hogy a házak – három kivétellel – földszintes kivitelűek. Mindössze a Jósika utca sarkán, illetve a Dessewffy utca 37-es és 28-as szám alatt emeltek kétszintes házakat. A házsorok egészen a közelmúltig megőrizték egységes jellegüket, polgári villasor hangulatukat. Csupán három éve építették az egyik elbontott épület helyén az első modern társasházat.

A Dessewffy utca az évtizedek során azért számos változást élt meg. A második világháború után, 1945-46 telén a lakosok a tüzelőhiány miatt jórészt kivágták az akác-

A Dessewffy utca 34. sz. ház az 1950-es évek végén. A hársfák még csemeték, az utca földes burkolatú, a villamoszlop még fából van

fákat, azokból csak a Jósika utca kereszteződése közelében maradt meg néhány őspéldány. Az elpusztult fasor helyére telepítették 1958-ban a lombjaikkal az utca fölé boruló illatos hársfákat. 1951-ben átadták rendeltetésének a szakorvosi rendelőintézet – akkori nevén OTI – hétemeletes tömbjét, amely messze a háztetők fölé magasodva azóta is meghatározza az utcaképet.

Az 1970-es évek elején az úttest szilárd aszfaltburkolatot kapott, a járdákat ekkor faragott kőtömbökkel szegélyezték. A két keresztutca, a Jósika és a Mikes utcák ugyanakkor máig őrzik macskaköves, bazaltkockás felszínüket. Az 1980-as évek elején gázvezetéket fektettek le az úttest alá, amely lehetővé tette, hogy a családi házak cserépkályháit a lakók gázkonvektorokra cseréljék.

Az utcát – miként a környéken mindenfelé – gyakorta takarították utcaseprők. Narancsszín csíkos ruházatuk, nyitott pléh taligájuk messziről hirdette: hamarosan megtisztítják a járdák szegélyeit a lehullott falevéltől. Mára ez a feladat – miként a téli hőeltakarítás is – a lakókra hárul. A szemétszállítást a múlt század első felében még lovakocsik, majd nyitott teherautók, végül modern gyűjtőedényes gépkocsik végzik. A szelektív hulladékgyűjtés lehetősége csak a közelmúltban nyílt meg.

A Dessewffy utca családi házai nem egy hírneves személyiségnek adtak otthont. A 41-es számú ház lakója volt Vajta Miklós villamosmérnök, aki találmányaiért, újításaiért és tudományos munkájának elismeréseképpen 1954-ben Kossuth-díjat kapott.

A Dessewffy utca az 1960-as évek derekán – a hársfák még kicsik voltak, autók alig akadtak

A 34-es szám alatt volt Gyökössy Endre református lelkész, pszichológus otthona. A Mikes utca sarkán álló házból idővel a mellette felújított 32-es számú családi házba költözött át. A két épületben gyakorta látott vendégül olyan újpestieket, akiknek lelki vigaszra volt szükségük. Az utca túloldalán, a 31-es számú házat Fellner Simon mérnök vásárolta meg családjá számára. Ő az első világháború idején a Monarchia hadiüzemének volt a parancsnoka, munkatársaival páncélautót tervezett. A két világháború között autóversenyzőként tett szert hírnévre. A sarokházban leánya és annak családja lakott, köztük idősebb Károlyi Károly, aki 1918-tól volt a Lőrinc utcai állami leányiskola igazgatója. Más pedagógusok is laktak a Dessewffy utcában: Szabó János a 19. szám, Vajay Gyuláné dr. a 17-es szám, míg Farkas Iván a 45. számú ház lakója voltak, mindhárman a Könyves Kálmán Gimnázium tanári karából. A 27-es számú házban élt családjával Dobsa Sándor zongoraművész, zeneszerző. A Stúdió 11 zenekar művészeti vezetőjeként a hazai könnyűzenei élet minden jelentősebb eseményén jelen volt. Két épülettel odébb, a 23-as táblával ellátott családi házban lakott egykor Hess Pál, aki 1939-44 között Újpest főjegyzője és polgármestere volt. Mikor a háborút követően koncepciók per keretében elítélték, házat Lenkei László vette birtokba, aki 1950-54 között a IV. kerület tanácselnöke volt. A Dessewffy utca 11. tulajdonosa Lazarits Jenő sebészorvos volt, aki több, mint negyedszázadon át volt az egyesített újpesti kórházak igazgatója. A Dessewffy utca ma is helyhez köti lakóit. Az elmúlt évtizedek alatt bekövetkezett változások ellenére az utca házainak jó része generációk óta ugyanazon családok tulajdonában van.

Különleges szerepet kapott 2003 januárjában a 26-os számú lakóház, amely Juhász György cukrászmester otthona. Itt nyílt meg Közép-Európa első, önálló lepke-múzeuma. Tulajdonosa itt tette közzemlére az utazásai során évtizedek alatt felhalmozott ritka gyűjteményét. A lepke-múzeumot hirdető eligazító táblák révén azok is eltalálnak a Dessewffy utcába, akik korábban sosem jártak Újpest-Kertváros ezen részén. □

KADLECOVITS GÉZA

Újpest az I. világháborúban

Ebben az esztendőben emlékezünk az I. világháború kitörésének századik évfordulójára. 1914. június 28-án Sarajevóban egy szerb anarchista, Gavrilo Princip meggyilkolta Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét. A trónörökös halála a magyar belpolitikában nem jelentett fordulatot, inkább bizonyos megkönnyebbüléssel vették tudomásul, hogy az immár nyolcvannégy éves királyt nem a magyarság iránti ellenséges érzelmű uralkodó fogja követni...

Ennek ellenére Bécsben és Budapesten szerb ellenes indulatok fellángolása tartotta lázban az embereket. Egy hónappal később, július 28-án Ausztria és Magyarország hadat üzent Szerbiának. Az események drámai gyorsasággal követték egymást, általános mozgósítást rendeltek el a Monarchiában, augusztus 6-án Ausztria és Magyarország hadat üzent Oroszországnak, Szerbia pedig Németországnak. Néhány hét elteltével lángba borult Európa. Ekkor vált világossá, hogy ez a háború nem lesz rövid idejű, de négy évnyi öldöklésre és tizenötmillió áldozatra senki sem számított.

Ebben a folyamatban az Osztrák Magyar Monarchia felbomlott, a háborút lezáró békerendszer igazságtalanságai a II. világháború kitöréséhez vezettek.

Magyarország a többi országhoz hasonlóan nem volt felkészülve erre a háborúra. A „ferencjózsefi boldog békeidők” illúziója két pisztolylövésre szertefoszlott. A gazdaság és az ipar fejlődését rövid idő elteltével érezhetően beárnyékolta a háború.

Az Osztrák Magyar Monarchia városai között Újpest különleges helyet foglalt el. A település alapításakor, 1840-ben egy alig százfős kolónia létesült a terméketlen megyeri homokon, iparosok költöztek erre a területre, így vert itt gyökeret a bőr, a fafeldolgozó, a textil- és a vegyipar. Újpest 1907-ben lett rendezett tanácsú város, az állandó lakosok száma 55.000 fő volt és az ipari termelésben Pozsony,

Temesvár és Budapest után a negyedik helyen állt. Ez a hatalmas iramú fejlődés csodálattal vegyes irigységgel töltötte el a nagy múlttal büszkélkedő települések vezetőit.

Ezt tapasztalhattuk 1909 őszén, amikor az ország városainak polgármesterei itt, Újpesten találkoztak. A lelkes hangulatról a korabeli sajtó így írt: „Újpest a csodák városa”.

A háborús napok alatt szertefoszlott minden remény. A harcok megindulása után nem sokkal már tizenötezer újpesti férfi harcolt a frontokon. A munkáshiány miatt csökkentették termelésüket a gyárak, ötszáz iparos, kereskedő zárta be vállalkozását. A város vezetői támogatták a Polgári Segítő Bizottság létrehozását, mert sejtették, hogy minden civil összefogásra szükség lesz.

Felkészültek a háborús sérültek fogadására és gyógykezelésére. Háromszáz sebesült elhelyezését a Viola utcai iskolában, százötven beteg ápolását a Főiskolai Szociális Telepen biztosították.

1914. október 8-án kétszázkilencvenkét sebesült érkezett. Létrehozták a Népkonyha intézményét, napi kétezer adag ételt osztottak ki a rászorulóknak. 1915. januárban teljes lett az élelmiszerhiány. Májusban rendeletet alkotott a közgyűlés a város határában lévő Károlyi-féle telkek felszántására és konyhakertté alakítására. Májusban megnyitották a Wolfner-féle konyhát is, ahol napi kétezer adag étellel enyhítették a hiányt. Egyidejűleg bevezették az ún. „füstmentes napokat”. Az el nem szívott

Háborús sebesültek katonai kórháza Újpesten

dohányárút összegyűjtötték és kiküldték a frontra. Közben riasztó hírek érkeztek a városházáról, nem voltak adóbevételek, fogytán volt a város vagyona. Wolfner Tivadar bőrgyáros bejelentette, százezer korona kölcsönt ad a városnak és további háromezer korona adót fizet. Másik újpesti vállalkozó Kollár Miklós Kosuth utcai házát száz lábadozó sebesültnek adta át. A katonai helyzet egyre súlyosabb lett, megkezdtek a 18 éves fiatalok sorozását. Augusztusban jeges félelem töltötte el az újpestieket, kolera megbetegedés történt, féltő volt, hogy járványhelyzet miatt szigorú intézkedéseket kell hozni. 1916 tavaszán a Wolfner család félmillió koronát ajánlott fel Tisza István miniszterelnöknek, humanitárius célokra. Kollár Miklós új ajánlatot tett, hatezer korona pályadíjat ad „Hadiözvegy és Hadiárva Otthon” létrehozására. Terve valóra vált, az épület ma is létezik a Baross és Fóti út sarkán (ma biopiac). Nyáron szenzációs bejelentésről értesültek az újpestiek. Baffia Vilmos városi képviselő találmánya, a fatalpú bakancs alkalmazásával sok katona lába megmenekült a megfagyástól.

Sorra-rendre alakultak civil szervezetek, hogy segítsenek a nehéz körülmények között élő gyerekeknek és családfő nélkül élőknek. Gróf Károlyi Lászlóné az újpesti Stefánia Szövetség elnöke 100.000 koronát gyűjtött a városnak. A Wolfner család újabb adománnyal jelentkezett, 20.000 pár cipőt az ország gyermekeinek, 2000 pár cipőt az újpesti gyerekeknek ajándékozott.

1916. november 23-án meghalt Ferenc József, utódját, Károly trónörökösöt december 30-án fényes külsőségek között királlyá koronázták. Újpest lakói nem foglalkoztak a nagypolitika eseményeivel, mert a napi megélhetésért küzdöttek. Az ínség, a kilátástalanság és a nyomor közepette az emberek életereje sokszor csodákra képes. Ez történt Újpesten is. Az itt működő gyárak közül a bőrgyártással foglalkozó, gyógyszereket előállító és a fényforrás-gyártást biztosító üzemek termelése nem csökkent, nehézséget az anyag- és a munkáshiány okozott. Amint a történelemben oly sokszor, most is a nők jelentették a megoldást: éjjel a gyárakban, nappal a család ellátásában vállaltak szerepet.

Ezért volt folyamatos a katonai célú bőrtermékek előállítása és szállítása, az élet-

mentő gyógyszerek kutatása és fejlesztése. A fényforrások termelése mellett egy vadonatúj termék gyártásba vétele sikerült. A honvédelmi minisztérium megrendelésére megkezdődött a hangerősítő elektroncsövek kísérleti gyártása, ugyanis a fronton alkalmazott telefonok szinte használhatatlanok voltak. Az Izzó műszaki gárdája fejlesztő munkájának eredményeként megindult az ún. Klera erősítő csövek gyártása, amelyek alkalmazása később a hazai rádiózást tette lehetővé. Ezzel a háború körülményei között egy új iparág született.

Az idő múlásával egyre türelmetlenebbek lettek az emberek. Az élelmiszerkészletek elfogytak, új szállítmány nem érkezett. 1918. október 7-én több száz asszony gyűlt össze a városháza előtt, követelve az alapvető élelmiszerek beszerzését. A hangulatra jellemző volt, hogy a városháza több ablakát kövel bezúzták. A helyzet megoldására elhatározták az élelmiszerek családoknál történő leltározását, a feleslegesnek ítélt mennyiséget szétosztották az ínséget szenvedők között.

Október 30-án kitört az Őszirozsás forradalom. A hír percek alatt elérte Újpestet. Másnap a polgármester kézhez vette a Nemzeti Tanács táviratát, amiből kiderült, a Tanács átvette a hatalmat. Szerencsére, a változások rendezavargások nélkül megtörténtek. 1918. november 11-én véget ért az I. világháború.

A háború vége nem azt jelentette, hogy a végrehajtott változások békét hoztak volna. Európa újrafelosztása számunkra tragédiásorozat folytatása volt, ugyanis az 1920. június 4-én aláírt diktátum, a trianoni „békeszerződés” világossá tette, hogy a Magyar Királyság 18 millió lakosából 8 millió maradt. Az életben maradt katonák hazatértek, sokan véglegesen megrokknva. Újpest polgárai elhatározták, hogy közadakozásból emlékművet emelnek a hősi halált halt újpestieknek. 1923-ban felavatták Lukátsy Lajos és Szamosi Imre szobrászok alkotását a mai Tanoda téren. Ezt a szobrot 1973-ban városrendezés címén elpusztították, pótlására 1993-ban került sor, amikor Zala György kitűnő alkotását a régi emlékmű helyén felállították. Újpesten ezenkívül négy épületen: az UTE stadionjában, a Vízművek kertjében, a volt BESZKÁRT épületén és a zsinagóga bejárati csarnokában helyeztek el emléktáblát. □

FORGÁCS ANDRÁS

Ki volt Forgács Vilmos? 1. rész

Kilencéves koromig egy lakásban laktam a nagyszüleimmel. Gyerekként azt hittem, hogy a nagyapám, Forgács Vilmos festőművész, mert rengeteg festménye lógott a falon. Vízfestéssel „Cezan-almákat”, zsírkrétával Egry stílusú balatoni tájakat, szénrel lovakat rajzolt. Később karmesternek gondoltam, mert minden este lemezt hallgatott és közben vezényelt. Felmerült bennem, hogy író, mert apró egyenletes betűivel füzeteket írt teli. (Ma már tudom, hogy ezek az általa írt tankönyvek kézíratai voltak.) Amikor évekkel később, tizenhét éves koromban a Louvre-ban a 15-16. századi olasz festészetéről magyarázott, akkor „biztos voltam benne”, hogy művészettörténész...

1974-et írtunk, amikor pár hónappal nagyapám halála után, bementem a szobájába. A polcon találtam egy könyvet Lévai Jenőtől, amiben azt olvastam, hogy 1944-ben Magyarországon elsőként a Forgács család kapott svéd állampolgárságot. A szöveg mellett egy fényképet is közölt a könyv abból az időből. A fotón Wallenberg látszott közvetlen munkatársai körében. Fogalmam sem volt, hogy hogyan került a nagyapám erre a képre. És azt sem tudtam, hogy ki volt Wallenberg, hiszen korábban sosem hallotam ezt a nevet. Mindemellett azt sem értettem, hogy a házmester miért szólítja a nagyapámat „igazgatói” úrnak. Erről sem mesélt soha...

Néhány hónapja – apám halála után – rám maradt egy vulkanfiber bőrönd, tele a nagyszüleim irataival. Közel kétszáz irat, levelezőlap, bizonyítvány, igazolvány, háztartási könyv – a huszadik század tükre. A megismert dokumentumok – akár egy mozaik darabjai – mutatják be nagyapám életét.

Forgács Vilmos 1896. szeptember 7-én, Budapesten született. Elemi iskolai bizonyítványa szerint apja kereskedősegédként egy papírkereskedésben dolgozott, valójában azonban névjegykártyarajzoló volt. Édesanyja Reich Adolf zsinórgyárának alkalmazásában állt.

A VI. kerületi főreálban letett érettségi utáni időszakra így írt egyik szakmai önéletrajzában: „Különösen az esztétikai tanulmányok vonzottak, irodalom és festészet, és eredetileg művészi pályára akartam menni. Apám ezt ellenezte és így kompromisszumként iratkoztam be a Műegyetemre építésznek”.

1914-ben, 18 évesen behívták katonának. A frontról érkezett hivatalos tábori levelezőlap tájékoztatja a családot arról, hogy karpaszományos zászlósi rangban harcoló szeretett fiuk egy ütközetben megsérült és eltűnt.

A családi legendárium szerint a nagyapám egy Asztrahán-közeli tiszti fogolytáborba került. Feleségül vette a katonakórházban őt gondozó orvosnőt, így kiköltözhetett a városba. A helyi színháznál díszletfestőként helyezkedett el. A történet szerint, az első lehetséges alkalommal, amikor a hadifogoly tiszteket hazatranszportálták, csapat-papot (feleséget) otthagytam és a szívemben örök rajongással az orosz nyelv, művészet és az orosz emberek iránt, hazaszökött.

Forgács Vilmos 1940-ben katonatiszti egyenruhában

Amíg távol volt, meghalt az édesanyja. A húga és az édesapja naponta elmentek a Nyugati Pályudvaron kifüggesztett listához, hogy megnézzék, rajta van-e a neve a halottak vagy a menekültek között.

A nagyapám hazaért és folytatta egyetemi tanulmányait. Azonban az orosz forradalom megfertőzte és máris egy új háborúban a fronton volt, és vöröskatonaként harcolt a megszálló cseh és román hadsereg ellen. Zólyomnál megsebesült.

A fehér terror idején gyűjtőfogházba került, mivel az egyetemi Deák Tanácsnak, a forradalmi reformbizottságnak is tagja volt. Később menekülnie kellett és építész-mérnöki tanulmányait sem fejezhette be. „Ekkor egy darabig képzőművészeti tanulmányokat folytattam, végül minden anyagi eszközöm kifogyott, állást vállaltam az Externa Külkereskedelmi Vállalatnál” – írja 1949-ben, önéletrajzában. (Az önéletrajzból kimaradt, hogy valójában a munkába állás előtti időkben Bécsbe, majd Berlinbe menekült. Akkoriban már kiválóan beszélt németül, oroszul, angolul és franciául.)

Berlinben ismerkedett meg a szintén odamenekült, a Tanácsköztársaság alatt gyereket nyaraltató pedagógus nagyanyámmal, akivel 50 évig éltek együtt.

Az Orion

Az 1956 után megkapott káderdossziéban található önéletrajzok egyikében Forgács Vilmos ezt írja: „1920 decemberében beléptem kereskedőként a Kremenezkyhez. Hat havi gyakornoki tevékenység után titkár, majd osztályvezető lettem, és nagy export üzleteket bonyolítottam. E vállalattól hívtak meg az Orion gyárba. Ott vagyok ma is. [...] Gyári tevékenységemen belül különös érdeklődéssel foglalkoztam szabadalmi, nemzetközi kereskedelmi, fiókhálózati szakirodalmi és propaganda kérdésekkel. Felügyeletem alá tartozott a műszer- és rádiólaboratórium és az anyagbeszerzés stb. Az Orion gyárban osztályvezető voltam, a felszabadulás után lettem igazgató.”

Családomban a Gyár fogalma egybeforrt az „Izzóval”. A nagyapám 28 éven keresztül dolgozott a Kremenezky – Egyesült Izzó – Orion gyárban. Mindig a Váci úton, ugyanannál a vállalatnál dolgozott, csak az iratokon változott a cégnév és a házszám. Az Orion fennállásának 50. évfordulójára megjelent jubileumi kiadvány (Berceli Béla: Az Orion Rádió és Villamossági Vállalat története, 50 éves jubileumi kiadvány, 1963.) megadja a magyarázatot: Bécsben Kremenezky János Egger Bélával együtt 1882-ben megalapította az Első Osztrák–Magyar Elektromos Világítási és Erőátviteli Vállalatot, ahol Edison 1879-es találmánya alapján megkezdték a szénszálas izzólámpák gyártását. 1913-ban – az Egyesült Izzóval konkurálva – Kremenezky Budapesten létrehozta a Magyar Wolframlámpagyár Rt.-t, amely korszerű wolframlámpákat állított elő. Az üzem 1917-től Magyar Wolframlámpagyár Kremenezky János Rt. néven működött.

A vállalat fejlődése során, az 1922-ben alapított Kremenezky Elektromos Művek Rt. 1924-ben bevezette az Orion márkanévet és kereskedelmi céggé létrehozta az Orion Villamossági Rt.-t. Ettől kezdve a Wolframlámpagyár Kremenezky János Rt. levélpapírján megjelent az Orion-embléma. Az Orionban 1926-ban indult meg a rádiógyártás, 1930-ban pedig az export is megkezdődött, konkurálva

az Egyesült Izzó, a Standard, a Telefongyár és a Philips termékeivel.

A Kremenezky részvényeit – a gyár szorult anyagi helyzetét kihasználva – 1931-ben felvásárolta az Egyesült Izzólámpa és Villamosságai Vállalat. Az Aschner Lipót vezette Izzó az Orionnál változatlanul hagyta a gyár korábbi vezetését.

Az Egyesült Izzó is és a Kremenezky gyártelep egyaránt a Váci úton volt. A Wolf-ramlápagyár az angyalföldi „belső” Váci út 99.-ben működött és csak később költözött át a gyártás egy része, valamint a vezetés az Izzó Külső Váci út 77. szám alatti újpesti telephelyére és igazgatósági épületébe.

Az Orion a háború után került ki az Egyesült Izzó szárnyai alól. A cég a Jászberényi útra költözött, majd a rendszerváltás után, minden hagyományát elveszítve, singapuri kézbe került. Csak a neve maradt fenn. A világot meghódító magyar gyártású Orion rádió nyomatalanul eltűnt.

A nagyapám tehát a 28 éven át egyszerre dolgozott a Kremenezkyben, az Izzóban és az Orionban. Az iratok közül előkerült adóbevallások (1921-től 1944-ig) tanúsága szerint azonban magántisztviselőként a Kremenezkynél volt állásban. Tevékenységéről így írt: „Az Orion műszerüzem megszervezését, és 2 év alatt 20 típus kialakítását irányítottam. Évekig vezettem a gyár propagandáját, az Orion márkanév bevezetését, mindenfajta iparművészeti tervező munkába irányítóan vettem részt: kávék, szekrények, pavillonok, plakátok, grafikák, prospektus készítés”.

A megmaradt hét darab telepecsételt útlevél szerint nagyapám rengeteget utazott szerte Európában. Számos alkalommal megfordult Belgiumban, Svájcban, Jugoszláviában, Romániában, Csehszlovákiában, de találtam török, angol, svéd, dán, lengyel, görög, bolgár vízumokat is az útlevelekben. Járt a Telefunkennél, ahol egy mérnök kollegájával a rádiógyártást tanulmányozta. Később a Telefunken-licenc alapján folyt a gyártás.

Forgács Vilmos az Export osztály vezetőjeként, az Orion export tevékenységében jelentős szerepet játszott. Szakmai munkájának is köszönhető, hogy az 1940-es évekre évi ötvenezer rádiót gyártottak, és a világpiacon 25-30%-os részesedést értek el.

A harmincas évek közepén Aschner Lipót, az Egyesült Izzó elnök-vezérigazgatója személyes utasításba adta, hogy a kétgyermekes Forgács családnak fel kell költöznie a Rózsadombra, mert úgymond egy világceggel kereskedelmi vezetője mégsem lakhat egy kispolgári lakásban. (Ez a „luxus” azonban csak néhány évig tartott. Az 1944-es bombázások során elsőként kapott találatot a ház, de akkor ők már nem lakhattak otthon.)

A svéd kapcsolat

Az 1930-as években Aschner és Wohl Hugó, az Orion vezérigazgatója Forgács Vilmost megbízták egy svéd leányvállalat, a Svenska Orion megalapításával. Ez a svéd kapcsolat később, a német megszállás és nyilas rémuralom idején a család megmenekülését jelentette.

Kitört a második világháború és a nagyapám 1940 júniusában tiszti uniformisban ismét bevonult katonának. Tolmácsistként szolgált Erdélyben egészen karácsonyig, akkor leszerelték. Büszkén viselte az első világháborúban kapott Károly csapatkeresztet, a II. osztályú ezüst Vitézségi Érmét, a Sebesült Érmét, a Magyar Háborús Emlékérmét, valamint az Osztrák Háborús Emlékérmét. Az előkerült iratok szerint 1939-ben igazolást kért ezekről a kitüntetésekéről. A levéltárból előkerült egy bejelentőlap, amin a gyárnak össze kellett írnia a zsidó tisztviselők névsorát. Az Orionnak igazolást kellett benyújtania arról is, hogy a gyárban dolgozó zsidók együttes illetménye a gyári kifizetett illetmények 15%-ánál kevesebb. A listán szereplő Forgács Vilmos neve mellett megjegyzésben az olvasható, hogy „nem tartozik az 1939-es második zsidótörvény hatálya alá”. Akkoriban ugyanis az első világháborús zsidó sebesültek, hadifoglyok, a vitézségi érmek tulajdonosai

Az Orion svéd leányvállalata: Svenska Orion

még kivételezettek voltak. Pár hónappal később azonban ezek a kitüntetések a zsidók számára szinte teljesen elvesztették az értéküket. Bár a kitüntetett tiszteket nem sorozták be a Don-kanyarba küldött, lapáttal „harcoló” munkaszolgálatos alakulatokba, de a deportálás alól és Duna-parti kivégzésekre irányított menetektől az első világháborúban kiérdemelt elismerések már nem nyújtottak védelmet. 1942-ben a zsidóknak végleg megtiltották a tiszti egyenruha és a hősiesség szimbólumainak viselését.

Fokozódó megaláztatások

A megtalált szállítólevelek arról tanúskodnak, hogy Forgács Vilmos az újonnan fejlesztett Orion rádiótípusokat néhány hónapnyi kipróbálásra rendre megkapta. Az utolsót, egy 466G típust, 1944. március 9-én vette át. Hat héttel később dátumozták azt a felszólítást, ami a rádió beszolgáltatását írta elő. Előkerült a nagyapám a rádió megtartására vonatkozó kérvénye és annak elutasítása is. Forgács Vilmos, aki a rádiógyártás kezdetétől ezzel a területtel foglalkozott, nem használhatott rádiót!

Az Orion által 1942. május 12-én benyújtott kérelem szerint Forgács Vilmost ismét behívták, de most már nem a haza fegyveres védelmére, hanem munkaszolgálatra. A hadiüzemmé nyilvánított gyár vezetése megpróbált számára is haladékat kérni. A kérvény záradékában ez olvasható: „A magam részéről is teljesíthetőnek vélem, mert nevezett, a zsidó tisztviselő elbocsajtása folytán fontos munkakörét – ami a vállalati szem-

pontból igen fontos – az elkövetkezendő 3 hónap alatt adná át teljesen kezdő és gyakorlatlan keresztény utódának. Amennyiben nevezett munkahelyére átadás végett nem térne vissza, a vállalat igen súlyos helyzet elé kerülne – hadiüzemi személyzeti parancsnok.” A válasz azonnal megérkezett: „[...] nem kivételezett zsidó [...] állománytesténél jelenjen meg [...] kincstárra nézve költségkihatással ne járjon [...].”

Munkaszolgálatos nagyapámat 1944 júniusában a többi újpesti zsidóval együtt elhurcolták a gyárból. Az újpesti rendőrségre, majd a Mosonyi utcai toloncházba került.

Ugyanebben az időben – Danielsson budapesti svéd nagykövet tudtával és támogatásával – Per Anger a nagykövet első beosztottja és svéd munkatársai még Wallenberg Pestre érkezése előtt megkezdték mentőakciójukat. A Budapesten élő svéd állampolgárok zsidó hozzátartozóinak és a svéd vállalati kapcsolatokkal rendelkezők családjainak ideiglenes svéd útlevelet és egyfajta „állampolgárságot” adtak. Bár az un. Provizoriskt Pass-t, a KEOK (Külföldieket Ellenőrző Országos Központ) vezetője nem ismerte el, mégis ez az okmány jelentette a szabadulást. Amikor Forgács Vilmost az újpesti toloncházba vitték, a nagyanyám értesítette a svéd követséget és közbelépésükre nagyapámat áthelyezték a külföldiek internálótáborába. Közben értesítették Farkass rendőrtanácsost, és az általa kiállított mentesítő papírokkal nagyapámat elengedték. Ez volt az első eset, amikor egy svéd passzus mentőeszközként szerepelt a magyar hatóságok előtt – írta Lévai Jenő 1948-ban, Raoul Wallenbergről megjelent könyvében.

A sikeres kiszabadítás hatására Danielsson a Svéd Külügyminisztériumtól engedélyt kapott, hogy további negyven személy számára Provizoriskt Pass-t adjon ki. Az irat nem jelentett valódi svéd állampolgárságot, de a sárga csillag azonnali levételére jogosított, szabad mozgási igazolvánnyal járt, és korlátozás nélküli élelmiszerjegyeket biztosított.

A nagyszüleim svéd állampolgárságáról csak egyetlen irat tanúskodik abból az időből, amikor a nagymamám a város egyik részéről a másik részére akart költözni, és ehhez, mint külföldi állampolgárnak, a KEOK-tól kellett engedélyt kérnie. (Folytatjuk...)

7. sz. minta az 1930. évi 101.000. B. M. sz. rendelethez.

Csak külföldiek távozásának bejelentésére használható.

Külföldi távozását bejelentő lap.

Távozás napja: 1944. évi júli hó 17 napján.

II kerület, Danyócs utca, 44 tér 18 szám, emelet, földszint, pince 1 ajtó.

Bejelentem, hogy Forgács Vilmos sünet állampolgár és családtagjai, aki (akik) a fent megjelölt lakásban 19 44 évi júni hó 28 napján szállt (szálltak) meg, a fent megjelölt napon Svédország országba, Budapest városba, községbe (helyben szállásváltoztatás esetén II kerület, Keleti István utca, 44 tér 16 sz. D emelet, földszint, pince 1 ajtószám alatti lakásba) távozik (távoznak).

Kelt: Budapest, 1944. évi júli hó 15 napján.

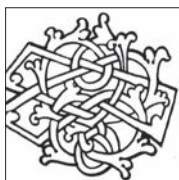
Forgács Vilmos
külföldi aláírás.

a szállásadó vagy megbízottjának olvasható aláírása.

* A bejelentőlap I. száma az érvényét Budapeston a szállásadó (illetve a külföldi) ott ki. Amikor a városban (közöskömben, ahol lakóhelyükön) van a bejelentő, a bejelentővel ott ki. Amikor a helyükön, ahol bejelentővel van a bejelentő, nem kell kitölteni.

FORGÁCS ANDRÁS

Forgács Gábor

Forgács Gábor 1926-ban született. Budapesten nőtt fel. Apja, Forgács Vilmos 28 évig intézte az Egyesült Izzó Orion gyárának export-ügyeit. (Az Orionnak Svédországban is volt leányvállalata, aminek révén erősek voltak a gyár svéd kötődései.) Raoul Wallenberg 1944. július 9-én érkezett Budapestre, hogy mentőakciót irányítson. Forgács Vilmos is a svéd diplomata fontos munkatársa lett. Apja pozíciója különleges lehetőséget adott 18 éves fiának arra, hogy Wallenberg hu-

manitárius mentőakciójának számos részletébe belemélyedjen. A háború után Forgács Gábor gépészmérnöki diplomát szerzett. Sok éven keresztül mérnökként dolgozott számos magyar és külföldi nagylétesítmény-beruházáson.

Nyolcvanévesen kezdett írni. Novelláiban remekül ragadott meg hangulatokat, ábrázolt embereket, eseményeket. Alaposan kutatta a Wallenberg-irodalmat és végül a legendákkal is szembeszállva foglalta össze Emlékek és valóság címmel saját emlékeit.

Forgács Gábor 2013-ban hunyt el.

FORGÁCS GÁBOR

A Gyár (részlet)

Végig a Váci úton, a dermesztő hideg, korai téli alkonyban. A Ferdinánd-híd után elmaradnak a romok, a kiégett házak, több az ép ablak, kevesebb a temetetlen, csonttá fagyott tetem az út mentén.

Szinte kamaszkorú, vidámkodó orosz legényke kísér minket, kucsmásan pufajkásan. Első világháborús hosszú dióverő a hátán, keresztben. Ő a konvoy. Apám privilégiuma a Vörösmarty téri őrnagytól, hálából a tolmácsolásért az utcai vízhálózat megnyitásáért két karton Honvéd kapadohányért.

A romos házfalak mentén guggoló, üldögélő orosz katonák. Ki tudja mire várnak?

Legénykénk nem barátkozik velük, szorosra köti tenyérszíj hátizsákját, keményen markolja az öreg flintát. Nagy bajban lenne, ha valaki szemet vetne nyomorúságos, tákolt szánjainkra, szedett-vedett cókókunkra.

Apámmal húzzuk a szánokat, anya és Palkó újra és újra rakosgatják a fagyos-szuty-

kos hóba leszóródott vackokat. Anya önkívületben motyog: „Itt van mind a kettő, itt van mind a kettő...”.

Apá ócska bricsesze kilóg befűzetlen, magas-szárú cipőjéből, feje zöld sállal bekötve és fázik-fázik...

A távolban Buda házsorai lángolnak, a szovjet csatagépek újra és újra rárepülnek a

Forgács Vilmos személyi adatlapja

Várta a vöröslő felhőkből, a gépágyúk csattogása idáig hallatszik. Fekete füstöt sodor a szél a Duna felől.

Megyünk a gyárba, ott otthonra találhatunk, hiszen nincs hova mennünk.

Az Összekötő Vasúti hídnál a kiskatonára megunja a fagyoskodó kíséret, rövid szóváltás után kap egy nagy stráf, a limlomból kibányászott szózott szalonnát (még a Szentkirályi utcai rablások maradványa). Visszaindul.

Már teljesen besötétedett. A Megyeri útig még egy óra, most már csak ugyanaz a jóisten vigyáz ránk, aki egy éven át. Wallenberget is ő küldte nekünk.

Húzzuk-húzzuk és egyszerre csak, mint a mesében az Anker Öntödénél közvilágítás kezdődik. Százméterenként egy égő utcai lámpa!...

Palkó hülyül: „Talán nyitva van valahol egy kocsmá, beugorhatnánk egy pofa sörre...”

A gyárkapu. Bíró bácsi, a forsriftos portáskalapban, bundában a fülkéjében, körülötte 4-5 aprócska katonai rendőrnő melegszi.

„Forgács úr hát megjött?” „Vot nás direktor” – mondja büszkén a puskás kamaszlányoknak. Rendezett külsejű, kistermetű hölgyek. Illatuk katonaszag.

Gyanakvással fogadják apám orosz bemutatkozását, a folyékony irodalmi nyelv nagyon gyanússá teszi.

„Padaszgyi” – szigorkodik egy vállpántos katonalány, amíg másikkal elszalad.

Meleg a portásfülke, tea fő a kis vaskályhán. Nem merünk leülni. Riadt, szorongó lelkünk nem akarja felismerni felszabadítóinkat. Ezek a csizmaszagú, morcos lánykák a győzők?

Nyílik az ajtó, fagytól feketedett arcú, harmincas sovány tiszt néz ránk a küszöbről. Kezét nyújtva, csikorgó, de hibátlan németséggel fordul apámhoz: „Kapitén Jasztrszembszkij. Már vártam önt, Klinszky mérnök mondta, hogy életben van.”

Az orosz nem tudja mit mondott, nagyon súlyos a mondat.

Apa tartása, tekintete egyszerre megváltozik. Magát vonzó, piszkos üldözött zsidóból valaki lesz. Elfelejtje koldusasszony külsejű révült feleségét, a nyegleségüket hamar visszanyerő alig-felnőtt fiait.

Oroszul szólal meg. Gondosan megválasztott szavait beméri a választékosság és a közvetlenség közé: „Nem akarok németül beszélni önnel Tovaris Kapitan – és megnyomja a Tovaris címzést – önnek szerencséje van, velem oroszul dolgozhat. Klinszky mérnökről ne beszéljünk.

A kapitány nem tágít a német nyelvtől. Anyámhoz fordul: „Ön érti a németet?”. Német anyanyelvű, német irodalomtanár anyám zavartan bólint.

„Herr Direktor – az irodájába beállítattam négy ágyat, négy pokróccal. Menjenek fürödni a kazánházba. A gépműhely földszintjén Ágnes osztja a vacsorát, talán még van. Klinszky mérnökkel együtt fog dolgozni. Én vagyok a rádiógyár katonai parancsnoka, és amíg háború van addig...” és keményen oroszra fordítja a mondókáját.

Látom, apa fejében forognak a kerekek. Most jött-e el az ideje hálanyilatkozatnak, a katonás lojalitásnak, szónokoljon vagy inkább keressük a szobánkat, menjünk fürödni és együnk?

A portásfülke szűk ennyi embernek, a vaskályha izzik, nehéz a levegő.

Mielőtt apa eldönthette volna, mikor mi jár az orosz léleknek, az egyik mosolyra derült katonalány belekarol anyámba, lökdösi kifelé és minket is terelget. Szapora oroszszaggal kérdi, hogy hát hol az a szoba, ahova maguknak menni kell.

Apában bennszorult a szónoklat, a menet élére áll. A nyavalyás szán ránk marad, taszigáljuk a hórögös gyárudvaron át az Orion épület felé. A lépcsőház ajtaja nyitva, bent ég a villany és mintha érezni lehetne a fűtést.

A szánt átemeljük a küszöbön, dühödten kezdjük leszórni a szegényes cókmozgót.

És ahogy a szüleink fellépnek az első lépcsőfokra, egymás vállára borulnak, és úgy zokognak, ahogy eddig még soha, majd évekkel később fognak így zokogni ismét.

A katonalány megriad, kiszalad az ajtón és még az udvaron elkapja a kapitányt. Riadtan mutogat. A kapitány megáll a lépcsőház ajtajában, int a katonalánynak, hogy tűnjön el. Felénk fordulva ajkára teszi mutatóujját, és a kézmozdulata sürgeti, hogy rakjuk a holminkat. Azután sarkon fordul, és hang nélkül elmegy.[...] □

Miért pusztul az újpesti Farkas-erdő? 1. rész

Az emberi károkozás és nem-törődőség miatt. Itt akár be is fejezhetném a cikket, ha csupán a szomorú tény közlésére kívánnék szorítkozni.

Ennél azonban többet szeretnék, olyan megoldási irányokat felvázolni, amelyek talán megakadályozhatják az erdő végpusztulását. Ahhoz azonban, hogy lássuk, milyen okok vezettek el az erdő természeti- és rekreációs értékeinek leépüléséhez, át kell tekintenünk a Farkas-erdőt leginkább sújtó hatásokat.

A Farkas-erdő nem őshonos életközösség, a hely, ahová telepítették eredetileg az Észak-Pesti régiót jellemző homokbuckás vidék része volt. Korábban a Gödöllői-domb-ság peremvidékétől egészen a Duna vonaláig húzódott az a buckákkal tarkított összefüggő homokvidék, amelyet mocsaras, lápos területek, üde rétek, lassúfolyású síkvidéki patakok és az ezeket övező galériaerdők színesítettek. A „Rákosok” néven ismert vidék eredeti természetes életközösségeit a buckákon homoki gyepek, míg a buckaközi vizes mélyedésekben buja növényzetű mocsarak és lápok adták. A táj a kiskunsági homokvidék folytatását jelenti észak felé, amely Pesttől északra már beszorult a Duna és a Gödöllői-dombvidék közé, egyre keskenyedik, majd Vácnál meg is szűnik. A homokdombos vidék magas terasszal érkezik a Duna sík, ártéri szintjére. A teraszban lévő talajvizek a teraszperemen sokfelé, így Újpestnél is a felszínre fakadnak évezredek óta. A talajvíz a Gödöllői-dombvidék felől folyamatosan áramlik a Duna irányába, ezért az ilyen fakadóvizek távolról érkeznek, az évszakos csapadékingás jól kiegyenlítődik, mire a víz ideér. Az egyenletes, biztos vízellátás olyan állandó vizű lápokot hozott létre, melyekben az évszázadok folyamán jelentős tőzegréteg képződött. Ilyen újpesti lápmaradványnak tekinthető a Farkas-erdőtől nyugatra elhelyezkedő vizes élőhely is, amely még ma is élőhelye a védett mocsári teknősnek. A vizes élőhelyek vízutánpótlá-

sában fontos szereppel bír Káposztásmegyer három síkvidéki patakja, a Szilas-, a Csömöri- és Újpest északi határánál a Mogyoródi-patak. Sajnos a lakótelep-építéshez kapcsolódó patakrendezések során egyáltalán nem vették figyelembe a vízfolyások természetvédelmi jelentőségét és jótékony hatásukat a környezetükben fellelhető szárazföldi életközösségekre. A patakok árterét végletesen leszűkítették, medrüket kibetonozták, miáltal talajvízszint emelő hatásuk drasztikusan lecsökkent. Ez a hatás önmagában is súlyos következménnyel járt a Farkas-erdő fás társulásaira, az akácosokra, ostorfásokra, erdei fenyvesekre, tölgyesekre és nyarasokra, amelyek az erdő szintjénél mélyebbre épített lakótelep talajvízszint-csökkentő hatása miatt is távolabb kerültek a talaj éltető vízforrásaitól.

A Farkas-erdő és a vele szomszédos láp vízellátottságát tovább rontotta a Csömöri- és Mogyoródi-patak különös, az emberi szem elől elrejtett összekapcsolása, amely megakadályozta, hogy a Csömöri-patak vízutánpótlást juttasson a Farkas-erdő környezetébe. Nézzük meg pontosan miről van szó. A Csömöri-patak a 14-es villamos végállomása közelében éri el a Káposztásmegyer 2. lakótelepet, ahol egy hatalmas csőben vezetik a lakótelep alá, majd becsatlakoztatják a szintén teljesen kibetonozott medrű Mogyoródi-patakba. A Mogyoródi-patak immár a Csömöri-patak vízével gazdagodva déli irányban haladva csatlakozik a Szilas-patakhoz nem sokkal ez utóbbi Dunába való betorkollása előtt. Ily módon a Csömöri-patak vize, amely korábban közvetlenül a Farkas-erdő melletti vizes élőhelyet táplálta dolga végezetlenül kerül a Dunába. A Csömöri-patak korábbi medre jól felismerhető még a REX Állatsziget nyugati határánál, miként még megvan az Óceánárok utca túloldalán is az a rövid mederszakasz, amely korábban közvetlenül a Szilas-patakba vezette a Csömöri-patak vizét. A Farkas-erdő vízhiányát jelzi a fákon megfigyelhető csúcshárpadás

jelensége, amely azt jelenti, hogy az egyébként élő, lombos fák csúcsán a levelek elszáradnak. A krónikus vízhiány miatt legyengült fákat erőteljesen sújtják a gombás fertőzések és különböző kártevők, amelyek gyakran a növények pusztulását okozzák. A terület tulajdonosa a Pilisi Parkerdő Zrt. a szárazság miatt kialakult súlyos helyzet orvoslására csupán tüneti kezeléseket végez, amely a szokásos évi farkas-erdei fakitermelésben ölt testet. Az erdő kiirtása miatt aggódó bejelentések nyomán a tulajdonos korábban arról adott tájékoztatást, hogy csak a kiszáradt, ezáltal életveszélyessé vált fákat távolítják el az erdőből. A fakitermelés módját aggályosnak tartom, mert csak a kivágott fák törzsét szállítják el az erdőből, míg a hatalmas gallykupacokat az erdőben hagyják, gyakran az erdei ösvényeket eltorlaszolva, ami jelentősen csökkenti az erdő átjárhatóságát, ezáltal akadályozza az erdei rekreációs- és természetismereti programok lebonyolítását.

A rekreációs és oktatás szempontú hasznosulás szempontjából a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a Farkas-erdőt

nagyszámú kutyatartó illegális kutyafuttatóként használja. A területen nappali időszakban kora reggeltől sötétedésig szájkosár és póráz nélkül futtatnak gyakran borjú méretű dobermanokat, kuvaszokat és esetenként 10-15 fős kutyasétáltató csoportok torlaszolják el teljesen az erdei utakat. A szabadon kóborló kutyák és agresszív gazdáik lassan teljesen ellehetetlenítik az erdőben a családi rekreációs programokat és az óvodai iskolai természetismereti sétákat és sportprogramokat. A kutyák révén az erdőt elborító kutyaürülék és a labdányi kifésült szőr-csomók már-már közegészségügyi veszélyforrást jelentenek. Persze érthető a kutyatulajdonosok törekvése, hogy a kellemes erdei sétájukat összekapcsolják kutyáik egészségügyi szükségleteinek kielégítésével, ugyanakkor tisztában kell lenniük azzal, hogy ezen érdekvényesítésük súlyosan sérti azoknak az érdekeit, akik családi, óvodai és iskolai programok keretében szeretnék kihasználni az élő természet által biztosított lehetőségeket. Pontosan tisztában kell lenniük azzal, hogy az erdőt nemcsak ők, hanem kisgyerekes csalá-

Fakitermelés a Farkas-erdőben

dok, iskolai tájfutó csoportok, a Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont szakmai vezetésével terepi foglalkozásokon résztvevő óvodai és iskolai csoportok is rendszeresen látogatni kívánják, úgy, hogy közben ne kelljen állandóan tartaniuk a túlságosan játékos, vagy esetleg éppen borús hangulatban leledző kutyák atrocitásaitól. Most még nagy sikerrel folynak az újpesti fiatalok természettudatos szemléletformálását célzó kirándulások az erdőben, de mit gondol a kedves olvasó meddig fog tartani a csoportokat kísérő pedagógusok lelkesedése, ha az egyébként nem kötelező ám annál hasznosabb program záróakkordjaként minduntalan a gyermekcipők bűzös kutyaurüléktől való megtisztításával kell foglalkozniuk.

Határozott véleményem az, hogy a Farkas-erdő természeti és rekreációs lepusztulásának megállításában kulcsszerepe lehet a terület tulajdonosának a Pilisi Parkerdő Zrt.-nek, ezért az erdőre vonatkozó helyzetértékelésemet eljuttattam hozzájuk abban bízva, hogy az erdőt használó közösségekkel konzultálva lehetséges olyan erdőhasználati megállapodást tető alá hozni, amely hosszú távon biztosíthatja az élőhely adta természeti és rekreációs értékek széleskörű hasznosulását.

A farkas-erdei helyzet pontos megítélése szempontjából fontosnak tartom a ki-egyenlített tájékoztatást, ezért az ügyben folytatott teljes levelezésemet közzé teszem a folyóirat hasábjain. Az alábbiakban a Pilisi Parkerdő Zrt. részére írt első levelemet olvashatják. Az erre érkezett hivatalos választ, majd az újabb levelemre küldött reagálást terjedelmi okok miatt az Újpesti Helytörténeti Értesítő következő számában olvashatják.

A Pilisi Parkerdő Zrt.-nek írt első levél:

„Tisztelt Pilisi Parkerdő Zrt.!

Tájékoztatom Önöket, hogy a tulajdonukban lévő káposztásmegyeri Farkas-erdőt nagyszámú kutyatartó illegális kutyafuttatóként használja. A területen nappali időszakban kora reggeltől sötétedésig szájkosár és póráz nélkül futtatnak gyakran borjú méretű dobermanokat, kuvaszokat és esetenként 10-15 fős kutyasétáltató csoportok torlaszolják el teljesen az erdei utakat. A szabadon kóborló kutyák

és agresszív gazdáik lassan teljesen ellehetetlenítik az erdőben a családi rekreációs programokat és az óvodai-iskolai természetismereti sétákat és sportprogramokat. A kérdésem Önök felé az, hogy terveznek-e tenni valamit a probléma megoldása érdekében?

A Farkas-erdőt érintő másik súlyos probléma az élőhelyet sújtó vízhiány, amit egyértelműen jelez a fákon megfigyelhető csúcsszáradás jelensége. A krónikus vízhiány miatt legyengült fákat erőteljesen károsítják a gombás fertőzések és különböző kártevők, amelyek gyakran a növények pusztulását okozzák. A kérdésem Önök felé ezzel kapcsolatban az, hogy a szárazság miatt kialakult helyzet orvoslására a tüneti kezelésem kívül, amely a szokásos évi farkas-erdei fakitermelésben ölt testet, terveznek-e tenni valamit az erdő jobb vízellátottságának biztosítására (véleményem szerint lenne erre lehetőség).

Tapasztalataim szerint az Önök által folytatott farkas-erdei fakitermelés egyre nagyobb mértéket ölt. A néhány éve még csak párnapos fakivágási akciók mára több hetesre duzzadtak, aminek eredményeként tarvágásszerű akciók következményeit lehet megfigyelni, különösen az erdő déli akác-sában. Ebben az erdőrészben már nemcsak a kiszáradt, ezáltal balesetveszélyesé vált fákat, hanem az egészségeseket is kivágják. A fakitermelés módját is igen aggályosnak tartom, mert csak a kivágott fák törzsét szállítják el az erdőből, míg a hatalmas gallykupacokat az erdőben hagyják, gyakran az erdei ösvényeket eltorlaszolva, ami jelentősen csökkenti az erdő átjárhatóságát, ezáltal akadályozza az erdei rekreációs és természetismereti programok lebonyolítását.

Kérdéseimre várom Önöktől mielőbbi válaszaikat és a megfogalmazott véleményemmel kapcsolatos álláspontjukat.

Jelenleg egy, a káposztásmegyeri Farkas-erdő komplex bemutatását célzó publikáció elkészítésén dolgozom, és ehhez szükségem lenne az Önök megtisztelő válaszára.

Köszönettel és üdvözléssel:
Kriska György”

(Folytatjuk...)

HIRMANN LÁSZLÓ

Selényi Pál

Aschner Lipót, a Tungsram cég nagyhatalmú vezetője, biztos kézzel választotta ki a legkiválóbb munkatársakat a vállalat gyarapodása érdekében.

Ugyanilyen magabiztosan döntötte el, melyek azok a kutatási területek, amelyekre érdemes áldozni, amelyek hatalmas bevétellel kecsegtetnek, ha egy-egy találmányban testet öltenek. Legalább egy alkalommal azonban biztosan tévedett. Nem ismerte fel, hogy az általa a gyáróriás kutató laboratóriumába felvett Dr. Selényi Pál felfedezése, a xerográfia, azaz a fénymásolás, milyen forradalmi ötlet.

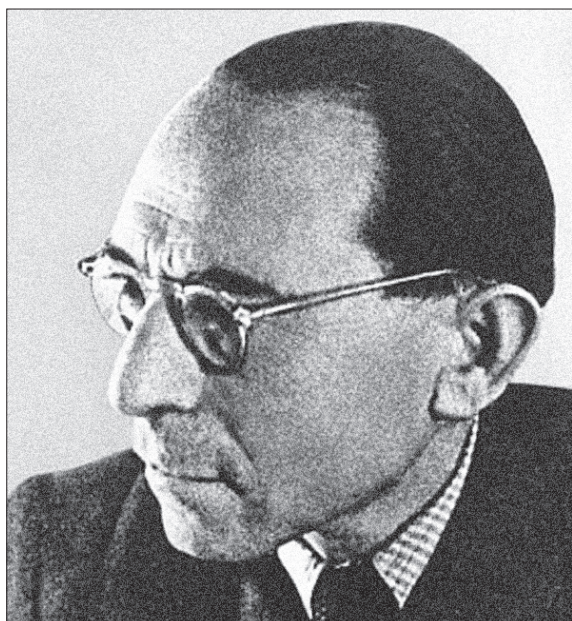
Selényi Pál 1884-ben született Dunaadonyban, módos kereskedő fiaként. A hatgyermekes család a további anyagi gyarapodás reményében felköltözött a millenniumi fővárosba, ahol azonban nem sikerült fejleszteni a vállalkozást. Apja előbb elszegényedett, majd hamarosan meghalt. Özvegye szerény körülmények között nevelte fel gyermekeit. A jóeszű Pál nevű fiú a VII. kerületi Barsay Gimnáziumba járt. Hogy a családi költségve-

tést támogassa, már ekkor magántanítványokat fogadott. 1902-ben felvételt nyert a budapesti tudományegyetem matematika-fizika szakára, ahol kitűnt tehetségével. Tanári gyakorlatát a híres Trefort Gimnáziumban folytatta, majd 1907-ben átvehette középiskolai tanári oklevelét. Nem vonzotta a katedra, a tudománnyal jegyezte el magát. Az egyetemen Klupathy Jenő professzor, majd Eötvös Loránd tanársegéde volt, kutatóként dolgozott. 1910-ben summa cum laude doktorált. 1912-ben ösztöndíjjal utazhatott a korabeli tudományos élet fellegrárába, Németországba, ahol a berlini és a göttingeni egyetemeken is megfordult.

A száz esztendővel ezelőtt kitört első világháború az ő életét is befolyásolta. 1915-ben besorozták az alig több, mint húsz éves fiatalembert. Közel másfél évet szolgált a fronton.

Leszerelését követően folytathatta tudományos pályafutását. 1918-ban Bécsben akusztikai kísérleteket folytatott. Eötvös Loránd 1919-ben elhunyt, helyére az egyetem kísérleti fizikai tanszékére felkészült előadót kerestek. Így került a fiatal tudós, Selényi, éppen a Tanácsköztársaság uralma alatt az universitas katedrájára, ahol az 1918-1919-es tanév második félévében tanított. Politikai jellegű szerepet is vállalt, a tudományos egyesületek és múzeumok direktóriumának tagja lett. A kommunista uralom bukását követően ezért elbocsátották, bő két éven át nem publikálhatott, kiváló képességeit nem kamatoztathatta. Kizárták a Matematikai és Fizikai Társulat tagjai közül is. Munkát tanácsadóként csak egy kisebb vállalatnál kaphatott, Erdélyi és Szabó Precíziós Mérleggyárában dolgozott.

1921-ben azonban meghívást nyert, hogy Újpesten, a Tungsram vállalat újonnan szerveződő kutató laboratóriumában vállaljon munkát. Bő két évtizedes korszak vette ezzel kezdetét életében. Aschner Lipót megbízásából Pfeifer Ignác, a laboratórium tudós

Selényi Pál

vezetője kiváló, fiatal szakembereket csábított városunkba, a Váci úti nagyvállalathoz. Közülük is kitűnt Selényi. Bay Zoltán, maga is tündöklő tehetségű elme, később a Tungstram vezetője, így nyilatkozott: „Két kiváló tudós, ötletgazdag ember dolgozott itt, Bródy Imre és Selényi Pál.”

Az 1.6 millió korona költséggel megteremtett, Magyarországon első és sokáig páratlan laboratórium elsődleges feladata természetesen a fényforrásgyártás támogatása, azzal kapcsolatos eljárások kidolgozása volt. A fiatal fizikus a fotocella, a fotometria, a színmérések és a katódsugárcsővek területén végzett kutatásokat. Módszert dolgozott ki a lezárt lámpa vákuumának meghatározására, másik eljárást a lámpa izzószázában lévő tórium kimutatására. Selényi Pál maga így fogalmazta meg tudósi ars poeticáját: „A tudománynak önmagától is megvan az a belső hajlandósága, hogy előbb-utóbb technika, vagyis találmány legyen belőle, és az ipari kutató nem tesz mást, mint-hogy ezt a folyamatot igyekszik gyorsítani.”

A szerény mondat mögött kimagasló tudás húzódik meg. Misem bizonyítja ezt jobban, mint a tény, hogy Selényi még Einstein un. túsugaras elméletét is sikerrel cáfolta. Életrajzában így ír: „máig is legkülönb munkám, melyet a szakirodalom számtalanszor idézett, és melynek eredménye, hogy a fényforrások elemi sugárzása pontosan úgy viselkedik, mint egy Herz-féle dipólusból kiinduló, minden irányban koherens gömbhullám.” Mindemellett számos találmánnyal büszkélkedhet. A képrögzítő fotográfusok és operatőrök talán nem is tudják, hogy a fényérés technológiájának alapjait ő dolgozta ki. Még nagyobb jelentőségű az 1930-as évek végén végzett elektrosztatikus képátviteli kísérletsozozata, amelyhez készüléket is szerkesztett. 1928-ban gyakorlatilag felfedezte a xerográfia, a fénymásolás alapelvét. Aschner Lipót vezéregazgató most is a jól bevált gyakorlatot követte: nemzetközileg elismert tudóstól, a televíziózás atyjától, Vladimir Kuzmics Zworykintól kért szakvéleményt, érdemes-e a felfedezés ipari gyártásába pénzt fektetni? A nemleges választ követően Selényi Pál nem kapott támogatást a további kísérletekhez. Így történhetett, hogy a fénymásolás eljárását egy évtizeddel később Chester F. Carlson szaba-

dalmaztatta, aki soha sem titkolta, hogy Selényi tudományos publikációi alapján hozta nyilvánosságra a találmányt.

Mindezek ellenére Selényi életének legtermékenyebb, legboldogabb időszaka az Újpesten töltött bő két évtized lehetett. Megnősült, feleségétől, Greiner Iréntől fia született. Csak úgy ontotta magából a tudományos közleményeket, angol és német nyelveken külföldön is publikált. Neve a nemzetközi tudományos életben is ismertté vált.

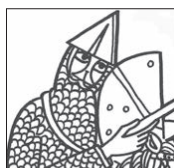
A második világháború vetett véget a felívelő pályának. 1940-ben, a hatályos zsidótörvényekre hivatkozva nyugdíjazták a tudóst. (Ezt követően egy kisebb iparvállalatnál végzett kvalitásait közel sem kiaknázó munkát). Ő nem tartozott a Tungstram azon munkatársai közé, akiket a haditermelés fenntartására hivatkozva sikerült még évekig foglalkoztatni. Selényi talán ennek köszönheti, hogy életben maradt, hiszen ő a fővárosban vészelhette át a háború végét, míg újpesti munkatársát, Bródyt elhurcolták és megölték. A tragédia azért nem kerülte el családját. 1944-ben, a vészkorszak során elveszítette fiát, a vegyész Selényi Györgyöt, illetve nevelt fiát, Tamást. Ő maga a munkaszolgálatosként szerzett betegséget egész élete végéig hurcolta.

A háborút követően aktívan vetette bele magát a tudományos élet újraszervezésébe. 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, egy évvel később egyetemi katedrához jutott. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem fizikai tanszékét vezette. Továbbra is publikálta tanulmányait, emellett verseket is írt. Az ő szerkesztésében került kiadásra Eötvös Loránd legfontosabb írásainak gyűjteménye. Fontos missziónak tartotta a tudomány népszerűsítését. Ő maga is tartott előadásokat tanároknak. Kezdeményezésére indult útjára az Eötvös Loránd nevet viselő középiskolai fizika tanulmányi verseny.

Életművét a kor hatalma is elismerte: 1952-ben vehette át a frissen alapított Kossuth-díjat. Ekkor azonban már nagyon beteg volt, 1954 márciusában, 69 évesen elhunyt. Sírja a Kozma utcai izraelita temetőben található, ahol feleségével együtt nyugszik. A sírkövön egy saját verse található, melynek kezdő sora talán őt jellemzi: „Játékos kedv és pontos elme”.

Háborús fénykép. A kép hátoldalán tintaceruzával írva ez áll: „Le lőt Eroplán 917”

Selényi Pál összesen tizenhat hónapot töltött katonaként az első világháborús olasz fronton. Itt parancsnokai sikerrel kamatoztatták a fiatal fizikus képességeit – hangtechnikai megfigyeléseket végzett, amelyek az ellenséges ütegek lőállásainak beméréséhez, a támadó repülőgépek pozíciójának meghatározásához fontos információkkal szolgálhattak. Az olasz front 1915 májusában nyílt meg. Hatalmas félkörívben, az Alpok déli lába mentén alakult ki az arconal, ahol az Antant új szövetségeseivel a Monarchia csapatai néztek szembe. Az Isonzó folyó mentén vívott csaták – tucatnyi ütközetet különböztetnek meg a hadtörténészek – az elhúzódó, eredménytelen küzdelem, az állóháború fogalmával forrtak össze. A doberdói harcteret még magyar katonadalok is felemletik, hiszen elsősorban magyar bakák harcoltak a nehéz hegyi terepen. „Hát az olasz

parton, ahol a part ezer méter magas, aztán két kilométer szélességbe, félkilométer mélységbe nincs egy tenyérnyi föld, akit a gránát meg ne mozzgatott volna ... minden tenyérnyi darabjára ágyú tátja a száját, gépfegyver köpködi a golyót, mint a fergeteg a csupasz síkságon, a puskagolyó pereg, mint nyáron a jégeső, s hogy tusakodtak ott, hogy mentek neki a halálmezőnek, az oslaviai temetőnek...” (Móricz Zsigmond: Szegény emberek. 1916).

Áttörésre csupán 1917 októberében került sor, Caporettónál. Ekkor az osztrák-magyar erők egészen a Piave folyóig nyomták vissza az olasz csapatokat. Ekkortájt készülhetett az a fotográfia, amely Varga Sámuel újpesti, Attila utcában műhellyel rendelkező asztalosmester fronthagyatékából maradt ránk. A magyar csapatok hősiessége azonban kevés volt: 1918 októberében a friss amerikai erők támogatásával megindult az olasz ellen-támadás, és az olasz front összeomlott. □

SZÖLLŐSY MARIANNE

Tizenhat évesen csak egy borzalmas kalandnak véltem...

Ácsné dr. Róna Ágnessel, Róna Lajos Izidor virilis képviselő leányával emlékezünk az 1944-es elhurcoltatásban sérelmet szenvedettekre és az újrakezdés éveire.

– Soroksáron él, de újpesti kötődése megmaradt a rossz emlékek, az üldöztetés és a deportálás ellenére is. Hol laktak, milyen emlékeket őriz Ági néni kislánykorából?

– Újpesten születtem, akárcsak Miklós bátyám. Az Erzsébet és az Ősz utca sarkán álló épületben laktunk. A házban 16 lakás volt. Nekünk a paradicsomot jelentette. Minden lakásban volt gyerek, az udvaron együtt játszottunk. Lakott a házban egy fafaragó, négy gyerekkel. Sokszor néztem, hogy milyen szép dolgok kerültek ki a keze alól. A házban egyedül mi voltunk zsidók, de ez semmi problémát nem okozott. Együtt játszottunk, a szülők sem tettek köztünk különbséget, még karácsonyestére is meghívott minket hol egyik, hol másik szomszéd. Fűszer-csemegeüzletünk az Erzsébet utca 25.-ben volt. Apai nagypapám alapította, majd nagymamámé lett, segédek, inasok dolgoztak vele. Édesapám és édesanyám is besegített a működtetésbe. Ebből maradt egy vásárlók könyve. Azelőtt gyakran havi hitelbe vásároltak az emberek, az árutételeket, illetve a kifizetést könyvelték benne.

– Róna Lajos képviselőként aktív közéleti kapcsolatokkal rendelkezett. A hétköznapi életben ebből mit érzékelt egy kislány?

– Újpester elfelejteni nem lehet: biciklitúrákat tettünk, a Népszigetre Illik Viktor halászcárdájába jártunk. Édesapám a Concordia Malom üzleti képviselőjeként dolgozott. A környék pékeivel, egyéb üzletekkel szoros kapcsolatban állt. Aktív polgári életet élt, rendszeresen támogatta Berda Józsefet, sok könyvem van a költő köszönő soraival ellátva. Apám törzshelye a Kör Kávéház volt, ismerőseivel gyakran dominózott, kártyázott ott.

Középszinten élő polgári család voltunk, édesapámat Újpesten a 33. adófizetőként tartották nyilván. Jó viszonyt ápolt Aschner Lipóttal, az Egyesült Izzó vezérigazgatójával is. Kereskedelmi végzettsége volt, de állandó tudásvágy hajtotta, szerette a zenét, operába járt. Édesapámat műgyűjtőnek is nevezhetnénk, sok festményt, herendi porcelánt vásárolt.

– Gyermekait is nyilván ennek megfelelően nevelte, bár tervei megvalósítását sok tekintetben megakadályozták a kedvezőtlen körülmények.

– Igen. Mi, gyerekek kezdetben kevésbé érzékeltük az üldöztetést. Édesapánk igyekezett megvédeni ezektől a családot. Bátyám, Róna Miklós a Könyves Kálmán Gimnáziumba, utána a kereskedelmi akadémiára járt. Osztályukban csak négy nem zsidó fiú volt, csak a bátyám és ők maradtak életben közülük. Miklós magánúton tanult zongorázni, majd a Zeneakadémián szintén úgy folytatta tanulmányait, csak vizsgázni járt be Dohnányi

Ács Tibor és felesége Ácsné dr. Róna Ágnes

Ernőhöz. Minden vizsgáját letette. A numerus clausus miatt nem lehetett művész. Munkát kellett keresnie, de nem adta fel a reményt. Olyan munkát vállalt, ami nem durvította el a kezét. A Kassai utcai Lőrincz Kötödébe került inasnak, ahol egy év múlva segéd lett.

Én a Venetianer utcai elemi iskolába jártam, gimnáziumba nem vettek már fel a numerus clausus miatt. Az I. számú polgárba kerültem a Lőrinc utcába. Szerettem nagyon, mai napig fel tudom sorolni az osztálynévsort, bár azóta sem találkoztam senkivel közülük. Kitűnővel végeztem a polgárit. A korszakhoz kötődő kellemetlen élményem, hogy történelemből jelesre feleltem s előttem valaki nem tudta az anyagot, mire a tanárnő megjegyezte, hogy „látjátok, aki nem magyar, milyen jól tudja a magyar történelmet!”. Bennem maradt a seb: mi az, hogy én nem vagyok magyar? A legkellemetlenebb élmény egyik karácsonykor ért. Goldberger Kláriver – édesapjának az Árpád úton volt cipőüzlete – mi is készültünk egy négykezes zongoradarabbal az iskolai ünnepségre. Az utolsó pillanatban közölték velünk, hogy mi nem szerepelhetünk – ez nagyon fájt. A négy polgári után az Abonyi utcai gimnáziumba kerültem, az első évet már nem fejezhettem be, mert márciusban bejöttek a németek.

– 1944 nyarán megkezdődött a magyar zsidóság deportálása. Ági néniéket milyen megpróbáltatások érték?

– Bátyám sajnos hiába vigyázott a kezére, mert elvitték munkaszolgálatra, követ törettek velük Miskolcon a bányában. Azt mondták: aki elmegy dolgozni, nem bántják. Az Erkel utcába, pamutgyárba mentem szövőnőnek. Apám próbált védeltséget szerezni számunkra, de hiába. Közben gettóházba kellett költöznünk, először a Baross utca környékére, majd végül az Árpád útra kerültünk. Teljesen lebombázták azt a házat mikor minket a vasútállomásra vittek. A sok költözés során mindig kevesebbel mentünk tovább, végül egy kis batyunk maradt, de az is megsemmisült a bombázás miatt. Édesapám festményeit, porcelánjait jó emberek őrizték meg, valamennyi azokból visszakerült. Sok mindent elvittek a németek és az oroszok. Nagyon sok könyvünk volt, azokat könyvszekrényvel együtt visszakaptuk.

Közöttük olyan sorozatok is vannak, mint a száz kötetes Jókai sorozat, még édesapám neve is benne van a megjelenést támogatók között. Ezek megmaradtak, de egyetlen fénykép vagy más személyes emlék sem került elő.

– Sokan kockázatot vállaltak azzal, hogy segítettek.

– Igen, sok jó ember próbált lehetőségeihez mérten segíteni. Egyik segédünk a gettóba költözéskor a targoncát húzta. Az Erzsébet utcában lakott egy szarufeldolgozó, aki megőrizte festményeinket. Újpest toleráns város volt, ha sárga csillaggal mentünk az utcán, sem bántott senki. Édesapámat is mindenki ugyanúgy fogadta, mint korábban, még a gettóba is sokszor bejuttattak süteményt, egyebeket.

– Említette, hogy a gettóból vonatra kísérték az önök csoportját, hová kerültek?

– A budafoki téglagyárba vittek minket, ott találkoztunk a soroksári rokonokkal. Majdnem az utolsó transzporttal vittek Auschwitzba július közepe körül. Az egész család, mind a 25-en együtt voltunk. Nők, férfiak, öregek, gyerekek, még egy két éves is. Először a férfiakat válogatták külön. Azt mondták az öregek vigyáznak majd a gyerekekre, felnőttek pedig dolgozni fognak. A rokonokat ott láttam utoljára, sőt az újpestieket is. Akkor zárult le tulajdonképpen a közös életünk. Folyamatosan válogatták az embereket, ahogy a német gyáraknak szükségük volt munkaerőre. Még nem töltöttem be a 16-dik életévemet, s ez volt a határ. Elég fejlett lányként anyám mellett maradhattam, de három nap után elválasztottak tőle. Görlitzbe kerültem, Sziléziában a határmentén van a város. A háború utolsó napján, május 9-én az oroszok szabadították föl. Édesanyámat Bergenbelsenbe vitték, 28 kilósan szabadult, hajón vitték át őket Svédországba. Két évig gyógykezelték szanatóriumban, de mi semmit sem tudtunk róla, csak a Vöröskereszt útján sikerült hazatérnie 1947-ben. Édesapám Dachaubába került, mi nem is tudtuk hova szállították. Egy újpesti ismerős dr. Kulka, együtt volt vele, ő mesélte, hogy a tábor felszabadítása előtt két héttel halt meg.

– A szabadság tudata biztosan örömet, energiát adott, de az akkori viszonyok között ez mégsem lehetett könnyű.

– Az oroszok úgy ahogy voltunk vonatra raktak és hazairányítottak bennünket. Nem

tudtak ruhát adni, nekik se volt. Egy Hitler-Jugend rövidnadrágban, szandálban és valami pulóverfélében indultam el. Tizenhat-tizenhét évesen nem fogtam fel az egészet túl tragikusan. Egy borzalmas kalandnak tűnt számomra az eltöltött idő. Rákospalota–Újpest állomáson a Vöröskereszt várt bennünket. Elmentem a régi lakásunkba, bár nem tudom mit hittem, hiszen még 1944 elején elvitték onnan egész családjunkat a gettóba. Reméltem, talán tudják ki maradt itthon, kivel mi történt. Mondták, hogy a bátyám kiment Soroksárra a nagybátyánkhoz. Miklós Verpelétre került Verebélyiekhez, egy nagyon rendes családhoz, a fölszabadulás után onnan indult Pestre. Zongoraművészi karrierjének vége lett. A lakásunkba lakót költöztettek, nem volt más választásom, én is elindultam Soroksárra. Nagybátyám körzeti orvos volt, őt Borba vitték munkaszolgálatra. Radnóttal is találkozott. A bácsi befogadott bennünket, így lettem soroksári, pedig imádtam Újpestet.

– *Hogyan lehetett újrakezdeni, milyen lehetőség volt tanulni, dolgozni?*

– 1945. július végén jöttem haza, bementem a gimnáziumba, s mondták fölvesznek a harmadik osztályba. Talán egy felnőtt nehezebben illeszkedett volna be az életbe, én beültem a padba és leérettségiztem egy év múlva. Gondjaim azért akadtak, nem volt ruhám, nehezebben éltünk, mint azok, akik itthon maradtak a háború alatt. Igyekeztem, és sikerült kitüntetéssel leérettségiznem. Édesanyám 1948-ban jött haza. A Csepel Autógyárban irodai munkát kapott, nyugdíjazásáig ott dolgozott. Bátyám 90 éves, jelenleg Svájcban él, német felesége van. Bennünk soha nem volt előítélet, nem nemzetiség szerint értékeltük az embereket. Rendes, tisztességes legyen, ez volt a fontos.

– *Az újrakezdés része, hogy Ági néni párt talált, férjhez ment. Mit tudhatunk róla?*

– Férjem, Ács Tibor egész családjából egyedül maradt meg. Buchenwaldban szabadították fel az amerikaiak. Mondták neki, hogy ne jöjjön haza, mert itthon összefogdossák az embereket és viszik málenkij robotra – csöbörből, vödörbe kerülhet. 1946 végén tért csak haza. A lakásukból ajtót, ablakot, parkettát is elvittek, nem maradt semmije. Végül

együtt építettük újjá. Férjem építőipari náduzemét 1952-ben államosították, a Csepel Autógyárban lett raktáros, majd a Malévhoz került az idegenáru raktárba. Onnan ment nyugdíjba. Érettségi után mentem férjhez, aztán jöttek a gyerekek. Műszaki rajzoló képesítést szereztem, a Soroksári Textilművekbe mentem dolgozni, mert ott volt bölcsőde, óvoda. Gyerekkoromban orvos szerettem volna lenni, ebből nem lett semmi, de úgy döntöttem, bebizonyítom, hogy tudok tanulni. Jelentkeztem az esti jogi egyetemre, a családom mindenben segített. A gyári szakszervezetben kezdtem dolgozni, majd az országos központba kerültem. Végül a zuglói Finomkötőtáru Gyárból személyzeti osztályvezetőként mentem nyugdíjba. Ötvenhat évig éltünk együtt párommal, már tíz éve özvegy vagyok sajnos.

– *Fiatal éveiket megkeserítő emlékek nem törölödtek ki, Ági néni végigjárta azokat a táborokat, ahová a családtagjait vitték.*

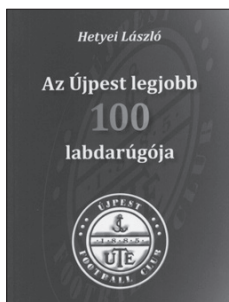
– Igyekeztem végigjárni ezeket a helyeket, hogy lehetőség szerint felkutassam, melyik családtagom hol vesztette életét. Ötévente rendeznek megemlékezést, ünnepséget Dachauban, egy emléktúrán én is elmentem oda. Meghagytak egy barakkot mementónak, félig földbeásott veremszerű építmény, ajtaja nem is volt. Az ott lévő múzeumban érdeklődtem, hogy meg lehet-e tudni, kik raboskodtak itt? Akkor adták a kezembe azt a kivonatot, mely édesapám adatait és halálának idejét tartalmazta. Bergenbelsenbe is elmentem. Abszolút korrekt kimutatást készítettek az ottaniak. Óriási kutatómunka folyik, rendszeresen fogadnak iskolás csoportokat. A németek nagyon sokat adnak arra, hogy pontosan feltárják ezeket az eseményeket. A múlttól sokat beszélnek, nem titkolnak el semmit, vállalják a felelősséget. Könyvet, filmet vettem a táborról. Angolok szabadították fel, elképzeld, milyen, förtelmes állapotokat találtak. Hullahegyeket kellett eltemetniük, nagy közös sírokat ástak, és markolóval rakták bele a tetemeiket, hogy viszonylag rövid időn belül végezenek. Bergenbelsenben csak tömegsírok vannak, olyan felirattal, hogy „Ezer ember”, „Kétezer ember”. Több emlékművet készítettek, Anna Franké is ott áll. Fájdalmas, de emlékezni kell rájuk! □

Könyvek Újpestről

„Volna kedvük ezúttal ki-
jönni velem Újpestre?
Volna, nem volna, oda-
megyünk...” – e szavak-
kal viszi magával István-
telekre olvasóit a szerző,
aki a Pest-budai andalgá-
sok alcímet viselő köteté-
ben a százból négy sétát

szülőföldjének és gyerekkora színhelyének
szentel. A beavatottak számára a közelmúlt
pillanatfelvételei mellett újra elevenné válnak
az 1960-as évek színei, illatai, a terek és utcák,
ahol egykor talán maga is megfordult, avagy
– a hangulatteremtő írások révén – éppen
most jár rajtuk először. Bebarangoljuk a Klára
utca környékét, bóklászunk a Megyeri teme-
tőben, kirándulunk a Szűnyogszigetre és osz-
tálytalálkozóra kísérik Jolsvai Andrást a Bajza
utcai Általános Iskolába. Az „útikalauz” többi
sétája Budapest más környékeire vezet. A Te-
rézvárosnak, az Újlipóciának, Angyalföldnek,
Óbudának és a Várnak is megvan a maguk
sajátos világa, Jolsvai szerkesztő úrral minde-
gyikbe érdemes „visszajárni”. A könyvet a
Fekete Sas Kiadó jelentette meg.

A klub alapítása óta a lila-
fehérek eddig 20 bajnoki
címet értek el, ezzel a
harmadik helyen állnak a
magyar klubok között.
Voltak kimagaslóan sike-
res évek és előfordultak
gyengébbek, de a csapat-
ban mindig akadtak kivá-
ló játékosok. Olyan labdarúgók szerepelnek a
kötetben, akiknek tudását nemcsak az újpesti-
ek, hanem a teljes magyar labdarúgó-társada-
lom elismeri. Az érdeklődők a huszadik század
elejének nagy újpesti játékosairól és a jelenko-
ri UFC legismertebb labdarúgóiról egyaránt
olvashatnak. A futballisták többségét egy szö-
veges és egy fotókkal illusztrált oldalpár mu-
tatja be, de néhány kiemelkedő sportolóról pl.
Bene Ferencről, Szusza Ferencről és Zsen-
gellér Gyuláról duplaoldalas életrajz található
a kötetben. A könyvet az Aposztróf kiadó
jelentette meg.

Arany Horgony díj

2013. december 8-án, az Újpesti Polgár Cent-
rumban tartotta tisztújító közgyűlését az
Újpesti Városvédő Egyesület. A rendezvény
keretében dr. Kovács Ivánné, az egyesület
elnöke Újpest kulturális örökségének ápolá-
sáért Arany Horgony díjat adott át Bangha
Katalin újságíró-szerkesztőnek, Buda Attila
könyvtárosnak, irodalomtörténésznek és
Rojkó Annamária újságíró-szerkesztőnek.

Tisztújítás a Városvédőknél

Az Újpesti Városvédő Egyesület tisztújító
közgyűlésén a leköszönő dr. Kovács Ivánné
elnök asszony helyére a tagok megválasztották
Szöllősy Marianne-t, az Újpesti Helytörténeti
Gyűjtemény vezetőjét. Az elnökség tagjai:
Wagner Attila ügyvezető alelnök, valamint
Balogh Zsuzsanna, Iványi János, dr. Véték
Gábor, Ozsváth Kálmán és dr. Szerényi Mária.
Az ellenőrző bizottság elnökévé Aranyos
Attilát, az ellenőrző bizottság tagjaivá Somor-
jai Edénét és Schlosser Katalint választották.

Kalandozás Újpest közlekedésében

Az Újpesti Kulturális Központ többfordulós
közlekedéstörténeti vetélkedőt szervezett
ötödik osztályos tanulók részére, melyre 14
csapat nevezett be. A vetített képes előadásból,
múzeumpedagógiai foglalkozásból, feladat-
lap-megoldásból és megadott útvonalon
megtett, fotókkal dokumentált sétából álló
előzetes feladatok után a döntőre április 15-én
kerül sor az Ady Endre Művelődési Házban.

Megemlékezés

Május 9-én délelőtt a Megyeri úti temetőben
lévő síremlékénél koszorúzási ünnepség kere-
tében emlékeznek meg Neogrády László
(1914–2003) tanár, az Újpesti Helytörténeti
Gyűjtemény alapítója, Újpest díszpolgára
születésének 100. évfordulójáról. Az ünnepsé-
gen Újpest Önkormányzata, az Újpesti Kul-
turális Központ képviselői és a városrész civil
szervezetei vesznek részt.

Márciusi számunkban az 1., 11., 12., és a 15. ol-
dalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűj-
temény bocsátotta rendelkezésünkre.